

תכנית יום-הקהל וציוני גרמניה

הקדמה: מסורת יום-הקהל

מאז ימי הביניים היו ימי-הקהל חזיון נפרץ בחיי הקהילות היהודיות שבעמק הריינוס. במדינות קטנות אחדות, בדרום גרמניה ובמערבה, נמשכה מסורת "ועדי-הקהלות" הארציים עד לשנות העשרים של המאה ה"ט ונעלמה רק עם גבור מגמת האמנציפציה. אך למרות הזמן הקצר יחסית שעבר בין אחרון "ימי-הקהל" ובין צמיחת התכנית החדשה לכינוס "יודנטאג כללי", שיהווה נציגות מוסמכת ומוסמכת של יהודי גרמניה, נשתכחה מסורת ה"ועדים" הארציים כמעט כליל. רעיון ה"יודנטאג" הכלל-גרמני, שהועלה ב-1900, היה איפוא בחינת חידוש מרעיש וכמעט מהפכני, וניתן לראותו כפרי המשבר החמור שפקד את היהודים תושבי הקיסרות הגרמנית בשלהי המאה ה"ט.

מחוץ התבטא המשבר בהתעצמות התנועה האנטישמית, אשר הביכה את היהודים ואת דובריהם, ומבית נתגלו סימני בהתרוצצות ארגונית ובתסיסה פוליטית-יהודית, בה מילאה התנועה הציונית הצעירה תפקיד נכבד, כמעין שאור שבעיסה. תכנית "יום-הקהל" אילצה את הציונים, שהקימו אך זה-עתה את מסגרתם הארגונית בגרמניה, לגקוט עמדה בפומבי ולעצב תוך כדי-כך את צביונם האידיאולוגי. לפולמוס סביב ה"יודנטאג" נודע משקל גיכר בהתגבשותה הרעיונית של התנועה הציונית בגרמניה; מאידך גיסא, השפיעו מעשיהם ומחדליהם של הציונים השפעה רבה על גורלו של "יום-הקהל" עצמו, מראשית התרקמות הרעיון ועד לכשלונו הסופי.

הנסיון שייעשה להלן לחשוף את שרשי התכנית, את שלבי התפתחותה ואת חלקם של ציוני גרמניה בעיצוב דמותה יאפשר, איפוא, לעמוד לא רק על פרשה סתומה בתולדות יהודי גרמניה, כי אם גם על קווים מסוימים בדמותה האידיאולוגית של הציונות הגרמנית בראשית דרכה.

א. הרקע להתעוררות הרעיון בשנת 1900

בשלהי המאה ה"ט שרויים היו יהודי גרמניה בדכאון ובמבוכה. השויון האזרחי שזכו בו הותקף בלי הפוגות, הן על-ידי הארגונים האנטישמיים ונציגיהם הפרל-מנטריים והן על-ידי המפלגה השמרנית התקיפה ורבת-ההשפעה. הלך הרוח האנטי-יהודי התפשט אף מעבר למפלגות שמגמתן היתה אנטישמית מוצהרת, והטביע את חותמו על החיים הפוליטיים והציבוריים ברוב חלקי המדינה. גם המפלגות הליברליות, אף שגיבו לעתים מזומנות את גילויי האנטישמיות מצד השלטונות, לא

היו מחוסנות הן-עצמן מפני הרוח האנטי-יהודית שנשבה בציבור. מספר מועמדיהן היהודיים לבחירות נתמעט, ומספר נציגיהן היהודיים בפרלמנטים ירד כמעט עד לאפס.¹ ולא היה זה הסימן היחיד להתגבשותה של האנטישמיות הלאטנטית;² גם בחיי החברה גבר בידולם המוחשי של היהודים משאר אזרחי המדינה, ובחיי הכלכלה נתרבו סימני האפליה, בעיקר מחוץ לערים הגדולות.

התהום בין יהודים ללא-יהודים נתגלתה לעין-כל בימי עליית הדם של קוניץ, סמוך לחג הפסח 1900. "העם, השלטונות, המעמדות בעלי ההשפעה, קיבלו רובם ככולם את הסברה, כי אף אם אין דת ישראל גורמת רצח ריטואלי, הרי יתכן שישנם יהודים קנאים, המאמינים באמונת הדם הזדונית שהיתה מקובלת בימי קדם ומבצעים על-פיה פשעים נתעבים".³

אל גורמי המבוכה מחוץ נטלוותה אווירת-משבר חמורה מבית: האופטימיות הרבה ששררה בקרב יהודי גרמניה אחרי הגשמת האמנציפציה החוקית המלאה, עם איחודה של גרמניה, פינתה מקומה לחרדה ולאבדן-עצות. נעשו אמנם נסיונות לארגן את היהודים במסגרות מקיפות ולהרים את רוחם, וכתוצאה מכך נוצרה שורה נכבדה של אגודות ואיגודים,⁴ אך לא קם שום ארגון כולל שיהיה בכוחו ללכד את השורות מבפנים ולצג את כלל היהודים כלפי חוץ.

אף עם ראשית פעולתה של התנועה הציונית בגרמניה לא חל שינוי מכריע במצב. לא הפולמוס החריף בעתונות היהודית סביב תכניותיו של הרצל ולא מחאותיהם הקולניות של האיגודים היהודיים למיניהם הביאו להתעוררות ציבורית של ממש, וגם "ההתאחדות הציונית לגרמניה"⁵ לא היתה מיד לכוח ציבורי רב-השפעה. היא, אמנם, הצליחה למשוך לשורותיה מספר מסוים של אנשים שהתרחקו כבר מרחק רב מכל ענין יהודי, אך לא עלה בידה להתגבר על מה שהוקע על-ידי רבים כנגע העיקרי של יהדות גרמניה: האדישות ואולת-היד הכללית. אדרבא, למראית-עין עוד העמיקה האידיאולוגיה הלאומית-ציונית את פירוד-הלבבות בקרב היהודים והגבירה את מבוכתם של בעלי האוריינטציה ה"גרמנית-יהודית". הללו ראו בציונות "לא רק אוטופיה, כי אם גם סכנה ממשית, שתגרום בהכרח לעליית קרנה של האנטישמיות"⁶ — באשר שתיהן, גם הציונות וגם האנטישמיות, עומדות על אותו בסיס לאומי-בדלני ומונעות בכך את השתלבותם האזרחית המלאה של היהודים במדינה הגרמנית.

היחסים המתוחים בין הציונים לבין היהודים ה"גרמניים" נבעו לא רק מן ההתנגשות האידיאולוגית העקרונית; הם החריפו והלכו גם עקב גישותיהם הארגוניות השונות. מערכת הארגונים של "היהודים הגרמניים" היתה יציר-כפיהם של נכבדים מעטים, שעשו בארגונים אלה כבתוך שלהם.⁷ אמנם גם סניפי ההתאחדות הציונית נוהלו ברוב המקרים על-ידי משפטנים ואקדמאים אחרים, אך אלה היו צעירים — וצעירותם היתה לצנינים בעיני הנוטבלים המיושבים בדעתם. צעירים אלה, לא זו בלבד שלא קיבלו את מרותם של הנכבדים, אלא עוד העזו פנים, ארגו אסיפות-עם ופנו במישרין אל "האדם הקטן" בקהילה. למרות מספרם המועט של הציונים המאורגנים, שלא עלה בשנת 1900 הרבה מעל לאלף,⁸ היו אסיפותיהם ערות מאד ומשכו קהל מגוון. בעיקר התבלטו באסיפות אלה אותן השככות שעמדו בדרך-

כלל מן הצד: אנשים מקרוב-באו, חלקם יוצאי מזרח-אירופה וחלקם אנשים דלי-אמצעים מיוצאי חבל פוזנא, בעלי מלאכה וסוחרים זעירים. כן ניכרו בפעילותם סטודנטים למיניהם, הן מגרמניה והן מרוסיה, אשר מקומם לא יכירם בארגונים ה"גרמניים-יהודיים" ובהנהלותיהם. בזכות קשריה אלה עם חוגי ציבור רחבים יכלה התנועה הציונית לראות את עצמה כתנועה בעלת אופי עממי ואפילו דימוקרטי, בניגוד בולט לאפיים האוליגרכיים של מוסדות הקהילה ושל רוב הארגונים היהודיים הציבוריים. כל הניגודים הללו השפיעו השפעה רבה על גורלה של תכנית ה"יודנטאג הכלל-גרמני", מראשית צמיחתה ועד שקיעתה.

ב. יוזמי ה"יודנטאג" ומניעיהם

רעיון ה"יודנטאג" התעורר בימים, בהם הגיעו לאזניהם של יהודי גרמניה "בשורות איוב מקוניץ ומערים אחרות בפרוסיה המערבית, מרוסיה, מרומניה ומגליציה"⁹. בעקבות פורענויות אלה¹⁰ גברה הפעילות בקרב הארגונים היהודיים למיניהם. ה-CV השקיע מאמצים רבים בהזמת עלילת קוניץ, ואילו לשכות "בני-ברית" יזמו מפעל-עזרה רחב-ממדים להקלת מצוקתם של יהודי חו"ל.

בין הפעילים בענין זה היו גם יועץ-המשפטים ברנהרד ברסלאואר וההיסטוריון פרופ' מרטין פיליפסון.¹¹ אך שני אלה לא הסתפקו בארגון העזרה ליהודי רומניה וגליציה. הם ניסו לנצל את ההתעוררות היחסית בקרב יהודי גרמניה לשם יצירת מוסד חדש, שיהיה בכוחו ללכד את כל היהודים במדינה לקראת מערכה ציבורית גדולה ויעילה להגנה על מעמדם האזרחי ועל זכויותיהם המלאות. מוסד זה, אשר ברסלאואר ופיליפסון עמלו להקימו, היה "יום-הקהל הכלל-גרמני" — ה"יודנטאג".

ברנהרד ברסלאואר (1851—1928) היה יליד פוזנא. בתום לימודיו השתקע בברלין ולצד עבודתו כעורך-דין¹² פיתח פעילות יהודית-ציבורית ענפה. הוא יזם את ריכוז פעולותיהן של כל אגודות-הצדקה היהודיות בבירה והשתתף גם במפעלי עזרה ליהודי חו"ל. כן לא שכח את חבל מוצאו: הוא הקים את "אגודת הפוזנאים" ותבע מן הארגונים היהודיים תשומת-לב מיוחדת לגורלם של יהודי פוזנא, שמצבם הכלכלי והחברתי התערער והלך. לזיקתו של ברסלאואר אל מחוז-ילדותו יש אולי גם משמעות מסוימת לגבי "יום-הקהל": בחבל פוזנא, בו התרכזו במאה הי"ט הישוב היהודי הגדול והצפוף ביותר בגרמניה כולה, הוסיפו מוסדות האוטונומיה הקהילתית להתקיים זמן רב מאשר בשאר גלילות גרמניה. אפילו אחרי הענקת האזרחות המלאה ליהודי פוזנא התקיימו עדיין "קוריות" יהודיות מיוחדות בבחירות המוניציפליות בערים הקטנות, בהן היוו היהודים חלק ניכר מן האוכלוסיה הכללית. הנסיונות מצד חוגים יהודיים מסוימים להוות "סיעת בינים" בין הגרמנים ובין הפולנים בחבל זה¹³ לא פסקו למעשה עד מלחמת העולם הראשונה. לצערנו, אין בידינו כל אסמכתא לקביעת המניעים שעוררו בשנת 1900 את ברסלאואר לטפל בתכנית היודנטאג ואין גם רמז לכך, שזכרונות נעוריו השפיעו עליו בצורה כלשהי; בכל זאת רשאים אנו להניח, שידיעתו המדויקת את המצב בפוזנא תרמה במשהו לגיבוש רעיון יום-הקהל.

אך אין גם שום סימן לכך שברסלאואר או פיליפסון ביקשו לחדש בהצעתם את

מסורת המוסדות האוטונומיים הכלל-יהודיים, כלומר את "ימי-הקהל" שהתקיימו, למשל, בפוזנא עד לשנות ה-90 של המאה ה-19, ואשר מרטין פיליפסון, הפרופסור להיסטוריה, חייב היה לדעת על אודותיהם. נראה שלא היה ברצונם לבקש את הקשר אל מסורת זו, באשר היה בה יותר מדי מן ה"בדלנות" היהודית — וזו לא עלתה בקנה אחד עם מגמותיהם של "האזרחים הגרמניים בני הדת היהודית".

אין לטעון גם, שפעילותו של מרטין פיליפסון (1846—1916) בקרב הארגונים היהודיים היתה לו רק מעין-תחליף לעסקנות פוליטית-כללית. הוא היה בנו בכורו של לודביג פיליפסון, מיסד הבטאון היהודי רב-ההשפעה Allgemeine Zeitung des Judentums ועורכו עד למותו בשנת 1889. בבית אביו מצא מרטין אורה של נכונות לפעילות ציבורית וערנות לגבי כל המתרחש בעולם היהודי. יתר על כן, לא האב ולא הבן לא נתפסו לקיצוניות בעיניים יהודיים-פנימיים או בעיניים פוליטיים-חיצוניים, והם גם לא היו מן הפשטנים שבין "היהודים הגרמניים בני דת משה". יהדותם היתה להם יותר מעניין קונפסיונלי פרטי, ופעולתם למען כלל-ישראל נבעה מזיקתם היהודית השרשית. מרטין פיליפסון נתמנה לנשיא "ברית הקהילות הגרמנית-ישראלית" והיה פעיל גם ב-CV, באגודה לקידום מדע-היהדות וב"איגוד להיסטוריה ולספרות יהודית בגרמניה". בפעולותיו של "האיגוד להיסטוריה" השתתפו גם הציונים במרץ רב, ובמסגרתו נרקמו הקשרים האישיים בין מרטין פיליפסון ובין מנכ"ס בודנהיימר, קשרים שהיתה להם חשיבות לגבי השתתפותם של ציוני גרמניה בתכנית היודנטאג.

ג. הצעדים הראשונים בחוגי הנכבדים ובעתונות (אוקטובר 1900) על ראשיתה של הצעת יום-הקהל הכלל-גרמני לא נשתמרו פרטים רבים. מרטין פיליפסון הודה אגב-אורחא, שהצעה המקורית הועלתה על-ידי ברנהרד ברסלאואר, כנראה בתחשים מאי-יוני 1900, ואילו היוזמה המעשית יצאה מפיליפסון עצמו,¹⁴ אשר הביא את הרעיון לפני ראשי ה-CV ולפני מנהיגיהם של ארגונים יהודיים אחרים. ראשוני הנענים היו שני ראשי ה-CV, ד"ר מכסימיליאן הורביץ וד"ר אויגן פוכס, ויועץ-המשפטים אדמונד פרידמן מהנהלת "הועד להדיפת האנטישמיות".¹⁵ ביוזמתם של ברסלאואר, פיליפסון, הורביץ, פוכס ופרידמן¹⁶ התקיימה בברלין ב-1 ביולי 1900 אסיפה סגורה, אליה הוזמנו נכבדים במספר מצומצם, בעיקר מברלין עצמה. יש להגיה שהצעתם של פיליפסון וברסלאואר עוררה מבוכה מסוימת בקרב הנאספים, שכן לא נתקבלה בפגישה זו אלא החלטה סתמית על הקמת ועדה מביניהם, אשר תעשה לכינוסה של "אסיפה מוקדמת נוספת... בה תבואנה לידי ביטוי ההשקפות השונות ותתבררנה מידת התועלת והמטרות האפשריות של יום-קהל] זה".¹⁷

תחילה שמרו הנאספים את תוכן דיוניהם בסוד, ושום הד מן האסיפה לא הגיע לאזני הציבור. גם ציוני גרמניה לא ידעו עליה דבר, שכן לא שותף איש מהם בפגישה. לכן אולי מפתיע הדבר, שכחדשיים אחרי אסיפת הנכבדים נדפס באחד העתונים הפרובינציאליים מאמר, אשר נתן פומבי לרעיון יום-הקהל היהודי. היתה זה ה-IGB, אשר יצא לאור במילהיים הסמוכה לקלן, מקום מושבה של הנהלת ה-ZVfD. מיסדו ועורכו של העתון היה המורה הוותיק קרל בריש, שלא חשש למתוח

ביקורת על גישתם של נכבדי הקהילות לענינים היהודיים. המאמר הראשי הנ"ל נשא את הכותרת "יום-הקהל הקאתולי ולקחו"¹⁸ ונסתיים בקריאה קצרה ונרגשת כדלקמן: "אם נמצאת עתה יהדות גרמניה במצב קשה, הרי שיש לזקוף מצב זה בחלקו לחשבון חוסר-אחדותה. אילו היתה מאוחדת, בדומה לקאתולים, אילו הקימה ארגון רבי-ממדים, יכולה היתה להוות כוח רציני בהגנה על עניניה. אכן, יהיה זה תאריך ראוי לציון בתולדותינו, כאשר יתכנס היודנטאג הגרמני הראשון".

לכאורה אין תימה בפרסומה של קריאה מעין זו. היה זה מיד לאחר סיום הכינוס הקאתולי השנתי הגדול בבון, ה"קאתוליקנטאג", והמחבר התרשם עמוקות מהפגנת עצמתם ואחדותם של הקאתולים. והוא לא היה היחיד, שהושפע מן הכינוס הקאתולי הזה: גם יהודים אחרים השתיתו את תעמולתם למען תכנית יום-הקהל היהודי על הצלחתו של "יום הקאתולים"¹⁹. אך מדוע עלה רעיון זה, של הפגנת כוח היהודים וליכודם, דוקא בשלהי 1900? הרי ימי-קהל קאתוליים התקיימו מדי שנה בשנה ולא עוררו עד אז תגובה יהודית אוהדת?²⁰

ניתן לשער, כי בחדשיים שעברו מאז אסיפת הנכבדים הראשונה בברלין נתפשטו בכל-זאת שמועות כלשהן על התכנית הארגונית שהועלתה בה. כן ניתן להסיק מן המאמר ב-IGB שחלק מסוים של הציבור היהודי, אשר הודאג מן המצב השורר בגרמניה, נכון היה לקבל את רעיונם של ברסלאואר ופיליפסון באהדה. מכל מקום אפשר לומר, כי דוקא בחוגים שהזדהו עם מגמתו של ה-IGB, כלומר בחוגים שעמדו באופוזיציה מסוימת לאוליגרכיה הקהילתית ה"גרמנית-יהודית", התעוררה נכונות גדולה יותר לפעולה הנושאת אופי הפגנתי, מאשר בצמרת הנכבדים.

על כך יעיד אולי גם צעדו הבא של מרטין פיליפסון עצמו: שבועיים-שלושה אחרי פרסום המאמר הנזכר ב-IGB הסיר את מעטה הסודיות מהצעתו וביקש את עורכיהם של שני עתונים יהודיים גדולים לפרסם מאמר ארוך מפרי עטו, בו התווה את עיקרי תכניתו לפני הציבור הרחב.²¹

פיליפסון פתח את מאמרו באזהרה מפני האופטימיות הבלתי מוצדקת ומפני האשליות, שיהודי גרמניה ניסו להסתתר מאחוריהן תוך התעלמות גמורה ממצבם המעורער: "בטחנו באידיאליזם ובעקרונות הצדק והחירות, אשר רווחו לפני יובל שנים... ותמיד ציפינו, שבעתיד הקרוב ביותר יחול מפנה לטובה במצבנו". אולם האנטישמיות גוברת והולכת, ודעת הקהל מורעלת בהתמדה. אי לזאת לא חלה כל התקדמות, כ"אם "נסיגה מתמדת וחמורה... ולא חסר הרבה, ושיווי-הזכויות של היהודים, שהוענק להם על-פי החוקה, יהיה מבוטל למעשה". פיליפסון שיבח אמנם את המפלגות הליברליות, ובעיקר את הפלג של היינריך ריקרט, על פעולתן לשמירת זכויות היהודים, אך ציין בגילוי לב, כי "מאמצים אדיבים אלה לא הביאו כל תועלת". אדרבה, הואיל והפלגים הליברליים מהווים מיעוט קטן במדינה ובפרלמנטים, והואיל ועמדתם האופוזיציונית מעוררת נגדם בלא-הכי את חשדנותם של השלטונות, "גרמו הליברלים — בניגוד לרצונם — נזק מתמיד ומעמיק לעניננו בעיני כל הגורמים רבי-ההשפעה בחיים הציבוריים". אחרי תיאור אזלת-היד במחנה היהודי והנטיה הגוברת בתוכו לטמיעה ולשמד, פתח פיליפסון בחלק החיובי של הצעתו: בראש וראשונה דרושים ליהודים כוח-עמידה וכבוד עצמי. עליהם להדול מהתחנן

ומקוות לחסדם של אחרים. "ואף על פי שאין לרשותם של מחצית מיליון היהודים המפוזרים ברחבי גרמניה כל אותם סממני-הכוח העומדים לרשות עשרים מיליוני הקאטולים... עדיין לא פג כליל כוחם של מומנטים מוסריים ואידיאליים בגרמניה... ועדיין יש לקוות לתוצאות טובות, אם נסתמך על מומנטים אלה הסתמכות איתנה, נועזת ועננה. מכל מקום תרים גישה כזאת את רוחנו אנו ותעודדנו". לשם כך יש צורך בכינוסו של "יום-קהל יהודי", שלא יהיה "מאורע חד-פעמי, כי אם מוסד-קבע", אשר יפגין את אחדותם של כל יהודי המדינה.

על מטרותיו של יום הקהל דיבר פיליפסון רק בקווים כלליים, באשר ראה את קביעת המטרות כתפקידו של יום-הקהל עצמו. הוא הציע, שיום-הקהל יפרסם "הצהרה הגיגית על זכויותינו החוקתיות", ימחה על הקיפוחים המתמידים ויזכיר "לממשלות גרמניה ולתושבי המדינה את חובתם החוקתית", תוך הדגשת הנאמנות האזרחית, הפוליטית והלאומית שגילו היהודים בכל עת. "הצהרה כזאת, כאשר חוזרים ומשמיעים אותה באסיפות, בעתונות ובפטיציות, לא תוכל... להחטיא את מטרתה".

בנוסף לפרסום ההצהרות האלה חייב יום-הקהל "להקים ארגון-קבע למטרות פוליטיות" — ולא למטרות פנים-יהודיות, כגון הסדרת עניני הקהילות ובעיות התורה, המדע והפולחן. יום-הקהל "יגן רק על מעמדם האזרחי-פוליטי של היהודים... ובין השאר ינהל מו"מ עם הממשלות ועם המפלגות על בחירתם של צירים יהודיים, שרמת הידע שלהם וערנותם לבעיות מספיקות כדי לשרת שירות-אמת את ענין שוויונו וחירותנו".

אין לדעת, אם ביקש פיליפסון את הסכמתה של ועדת הנכבדים לפרסום המאמר וקיבלה, או שהפתיע אותה מתוך כוונה לעוררה מהססנותה ומחוסר המעשה בו שקעה אחרי הפגישה הראשונה בברלין. ספק הוא, אם תמכו ראשי ה-CV בלב שלם בפניה אל הציבור, אף כי פיליפסון מזכיר אותם לשבח במאמרו.²² מכל מקום ודאי הוא, כי הנכבדים לא ידעו מראש את תוכן המאמר. יש בו קטעים אחדים שעשויים היו לעורר מחלוקת קשה — כגון קטע המסתייג מן הקשר ההדוק עם הליברליזם הפוליטי וקטע הדין בתפקידו הפוליטי של הארגון המוצע ובבחירת נציגים יהודיים לפרלמנטים הגרמניים. אכן, שתי הבעיות הללו עתידות היו לעורר התנגדות גוברת והולכת לתכנית כולה. אך בינתיים היו התגובות על מאמרו של פיליפסון מאופקות, ובצד הדים שליליים נשמעו גם הדים חיוביים רבים.

התגובות השליליות באו בעיקר מצד העתונים הליברליים הכלליים, כגון ה-Frankfurter Zeitung וה-Berliner Volkszeitung,²³ וכן מצד עתונה של "האגודה להדיפת האנטישמיות", שחבריה הלא-יהודים השתייכו ברובם לפלג הליברלי של היינריך ריקרט.²⁴ מן העתונים היהודיים יצא בתגובה שלילית מפורשת רק בטאונה של האורתודוכסיה המתבדלת, ה-Israelit, אשר גינה את "חוסר התכלית" ואת "הגיחוך" שבתכנית היודנטאג.²⁵ כעבור זמן-מה יצא שנית במאמר-מערכת ארוך,²⁶ בו תקף את בעלי התכנית "המודרניים", שאינם מוכנים "להכיר במה שעושה את היהודי ליהודי, ולכן אי-אפשר להידבר אתם", כל עוד מחזיקים הם בדרכיהם. למעשה חששו עורכי ה-Israelit, שמא יתערבו בעלי התכנית "בעניני

הדת הפנימיים", וחשש זה גרם מאוחר יותר לכך, שגם העתון האורתודוקסי השני, ה-JPR, אשר שימש תחילה אכסניה למאמרו של פיליפסון, החל מפרסם מאמרי ביקורת על תכנית היודנטאג.²⁷

לעומת זאת היתה תגובתם של שאר העתונים היהודיים, ככל שמצאו לנכון להגיב בכלל,²⁸ חיובית. במיוחד מפליא הדבר, שהעתון היהודי-ליברלי AZJ, אשר יצא לאור בבית-ההוצאה של רודולף מוסה, פירסם בחדשים אוקטובר-דצמבר חמישה מאמרים ברוח אוהדת שהכילו אף הצעות מעשיות לכינון יום-הקהל.²⁹ עם מחברי המאמרים נימנו גם יהודים מדרום-גרמניה ומפוזנא, ועובדה זו עשויה להעיד על התפוצה הניכרת לה זכתה קריאתו של פיליפסון. עם זאת לא הביעה מערכת העתון דעה משלה. לעומתה נרתמו עורכי ה-IGB בהתלהבות בעול התעמולה למען התכנית,³⁰ שכן יכלו להצביע על כך שהם עצמם נשאו את קולם למען קיום היודנטאג עוד בטרם נתפרסמה קריאתו של פיליפסון ברבים. לתגובת העתון מחבל הריינוס נודעת חשיבות מיוחדת בשל פיסקה הדנה באפיו של יום-הקהל העתיר להתכנס: העתון הזהיר לבל ייערך הכינוס כוועידה של נוטבלים, ותבע לשתף בו מספר רב ככל האפשר של מורים, רבנים ואנשים מן המעמד הבינוני — בקיצור, להשתית את יום-הקהל "על בסיס דימוקרטי אמיתי".³¹ דרישה זו עתידה היתה להרבות את המחלוקת סביב היודנטאג, שכן היתה מנוגדת למגמותיהם של נכבדי הקהילות.

ד. התגובות הציוניות הראשונות ומשמעותן האידיאולוגית
העתון הציוני הרשמי, Die Welt, השהה את תגובתו, ורק ב-12 באוקטובר פרסם מאמר אוהד, פרי עטו של הינריך לוח, אשר בחר למטרה זו בשם-העט "עלי שמגר".³² מאמר זה הכיל אמנם את הגילוי הפומבי הראשון של עמדת הציונים כלפי יום-הקהל, אך קדמו לו צעדים אחדים שנעשו מאחורי הקלעים: ב-8 באוקטובר שיגר תיאודור הרצל ועוזר קוקש, בשם הוועד הפועל הציוני, מכתב קצר אל הריפרנדאר הצעיר אדולף פרידמן שישב בברלין,³³ וכנראה גם אל יושב-הראש של ה-ZVfD מכס בודנהיימר בקלן,³⁴ בזה הלשון: "בוודאי נודע לך, שד"ר פיליפסון עושה תעמולה לקיומו של יודנטאג גרמני. אנו מבקשים ממך להקדיש את מלוא תשומת-הלב לענין זה ולדווח לנו בטובך, אם כבר יצא יום-הקהל הזה משלב הדיונים ועומד להתקיים באמת. אם כן הדבר, יהיה עליך לתת את הדעת על שליחת נציגים מתאימים מחברינו-לדעה לכינוס זה, למען תיוצג עמדתנו בצורה מכובדת ומבטיחה הצלחה".

פרידמן גבוך כנראה מן השליחות שהוטלה עליו ורשם בשולי המכתב את המלים: "לשאול בנידון בקלן".³⁵ ואכן פנה בכתב אל בודנהיימר, וזה השיב לו בדברי נועם והודיעו, שהוא עצמו יבוא במגע עם פיליפסון בענין היודנטאג. גם להבא נשמר קשר הדוק בין פרידמן ובודנהיימר בענין זה.³⁶ לא ידוע, אם ענה פרידמן לוועד הפועל על מכתבו, אך תשובתו של בודנהיימר נשתמרה. בודנהיימר התיחס לענין בשורות ספורות בלבד וקבע, "כי יום-הקהל של ד"ר פיליפסון עודנו רחוק". אף-על-פי-כן

הבטיח להתקשר עם פיליפסון ולדאוג "בכל האמצעים להשתתפות ציונית חזקה, אם אמנם יתקיים הכינוס".³⁷

בו ביום כתב בודנהיימר גם אל מרטין פיליפסון. המכתב מדבר בעדו ומפרט את הנימוקים להתעניינותו של ה-ZVfD בתכנית היודנטאג: ³⁸ "כפי שראית ודאי מתוך הפרוטוקולים של הקונגרס הציוני, לא הסתפקנו בקביעת תכנית ציונית ספציפית לעצמנו, אלא אנו מטפלים גם בכל השאלות היהודיות שיש להן קשר כלשהו להשגת מטרותינו, ובמיוחד בשיפור מצבם הגופני, הרוחני והסוציאלי של היהודים בארצות מגוריהם כיום. לענין זה נקבעה בקונגרס לונדון תכנית מסוימת, על סמך הרצאות מופת שהוגשו לפניו. למותר להדגיש את נקודת-המוצא שלנו, כי רק עם יהודי חזק ובעל תודעה יוכל להתמודד עם משימות הציונות. כן מעוניינים אנו להדגיש, בפרט בגרמניה, את מאבקנו הגמריץ למען זכויות-המולדת של היהודים, ואנו ננצל את ההזדמנות [הניתנת על-ידי היודנטאג...]"

בודנהיימר גרס איפוא, כי הקונגרס הציוני הרביעי, אשר התקיים בלונדון בימים 13—16 באוגוסט 1900, התווה לציונות דרכים חדשות, שמגמתן זהה למגמתו של רעיון היודנטאג.³⁹ ואכן גידונה בקונגרס לונדון הצעתו של בודנהיימר עצמו להקים ארגון כלכלי-סוציאלי, שיבטיח עזרה הדדית במקרה של פורענות פתאומית.⁴⁰ כן הטיל מכס נורדאו לוויכוח את הקריאה להגברת "עבודת-ההווה",⁴¹ ויצר בכך מעין סיסמה לקונגרס כולו. נחום סוקולוב העלה על גס את הפעולה למען "השכלת-עם לאומית-יהודית".⁴² והרצל הביא בשמו של איזידור מרמורק תכנית כלכלית-סוציאלית.⁴³ שהיה בה משום מתן תוכן ממשי ל"עבודת-ההווה".

אך הקו הציוני החדש, של הגברת "עבודת-ההווה", היה, לדברי בודנהיימר, רק אחד משני הנימוקים לאינטרס הציוני בתכנית היודנטאג. הנימוק השני נעוץ היה במצבה של התנועה הציונית בגרמניה עצמה. בודנהיימר הודה בענין המיוחד שיש לתנועה הציונית, "ובייחוד בגרמניה", בהדגשת המאבק "למען זכויות-המולדת של היהודים", ויום-הקהל נראה לו כהזדמנות נאותה להפגנת עמדה זו.

מה היו "זכויות-מולדת" אלו, עליהן דיבר בודנהיימר בהדגשה כה נמרצת? חוגים אנטי-ציוניים מסוימים בגרמניה האשימו את הציונים, אם בגלוי ואם בדרך הרמז, כי הם "תנועה עוינת למולדת",⁴⁴ או מכל מקום תנועה המהווה "סכנה לשוויון-זכויותינו".⁴⁵ ובכך אילצו את הציונים להכניס מלכתחילה נימה אפולוגטית בטיעוניהם. ולא זו בלבד: חלק נכבד מציוני גרמניה עצמם השתייכו לחוגים שדרך מחשבתם הושפעה עמוקות מן הזרמים הרוחניים ששררו בסביבה הגרמנית. הם היו מעורים בתרבות גרמניה עד כדי-כך, שטובי דבריהם הכחישו בתוקף את היות "יחסו של היהודי הציוני אל התרבות הגרמנית שונה בהרבה מיחסו של היהודי הלא-ציוני".⁴⁶ ואף שציוני הדור הראשון בגרמניה הודו, כי לאומיותם יהודית היא וכי זאת "תכונה מלידה, שאין להחליפה כבגד על-פי מצב-הרוח",⁴⁷ הנה הדגישו הדגש היטב, כי "מדינה עשויה לכלול בתוכה לאומים שונים" וכי "אין בכוחן של לאומיות או דת לצמצם או לקפח את אהבת המולדת" הקושרת את הציוני אל הארץ בה נולד ובה הוא חי.⁴⁸ מסקנתם היתה, ש"הרגש הלאומי היהודי שונה במהותו מאהבת-המולדת הגרמנית. שניהם עשויים להתקיים בכפיפה אחת, כאהבת הילד

לאביו ולאמו. הזיקה לעם ישראל אינה נוגדת כלל את מילוי החובה כלפי המולדת" הגרמנית.⁴⁹

הפסוק האחרון, המופיע בזכרונותיו של מכס בודנהיימר, מברר היטב את כוונת המושג "זכויות-המולדת" שבמכתבו אל מרטין פיליפסון. מתוך הסקירה החטופה על יחסם של ציוני גרמניה אל ארץ-מוצאם מתברר, כי גישתו של בודנהיימר לא היתה פרטית או מקרית: הלך-רוחם ה"פטריוטי" של ציוני הדור הראשון בגרמניה נבע הן מתוך מורשת המאבק על האמנציפציה,⁵⁰ אשר הוכתר למראית-עין בהצלחה מלאה בשעת איחוד גרמניה, והן מתוך הסיטואציה האפולוגטית האקטואלית, בה היו הציונים נתונים בהתמודדותם עם האידיאולוגיה של "היהודים הגרמנים". שאיפתם המוצהרת של הציונים להגנה על שיווי-הזכויות בגרמניה לא היתה, איפוא, רק צעד תכסיטי, כי אם צורך חשוב ומוחשי שלהם עצמם, שכן "לא גרסו כלל, כי כל היהודים יעלו לארץ-ישראל"⁵¹ והיו מוכנים "להישאר, כל עוד הפך ה' בכך, במולדת [הגרמנית] שה' קבעה להם".⁵²

דבריו של בודנהיימר במכתבו אל פיליפסון באשר לענין הרב שיש לציוני גרמניה בקיום היודנטאג, והנימוקים שהביאם לביסוסו של ענין זה, היו איפוא דברי אמת ויושר. אך אולי לא גילה לפיליפסון את כל מניעי התעניינותם של הציונים בתכנית יום-הקהל. אולם מה שלא עשה בודנהיימר עשה היינריך לוח מעל דפי ה-Die Welt.⁵³ לוח הצהיר בגלוי, כי כל פעולה מעין זו משמשת "גשר לשטח המוחזק על-ידי מתנגדינו" ועשויה לשכנע אותם, כי הניגודים בין ציונים ללא-ציונים אינם גדולים כל-כך. כי למעשה אפשר לראות "בכל התארגנות של יהודים למען הגנה על כבודם... אבר מגופה של הציונות". לדעתו מעידה יזמת יום-הקהל והתמיכה בו בחוגי ה-CV על "נצחון הרעיון הציוני", ויוזמיו ותומכיו הם "ציונים סמויים רביע, למחצה או לחלק ה-X". במיוחד שיבח לוח את מרטין פיליפסון, שגורלו האישי ודרכו האידיאולוגית מסמלים את התקרבותם של לא-ציונים ישירי-לב לגישה הציונית. "מרטין פיליפסון, בנו של הניאו-הומניסטן הדגול שלנו, לודביג פיליפסון... הביע תכופות ובגלוי את אהדתו לתנועתנו... הוא חש על גופו הוא, בממש, את מצבה הלאומי של היהדות שנקלעה אל בין המצרים. בגרמניה לא נתמנה פרופסור מן המניין, בשל היותו יהודי. ומבלגיה, מקום שם נתמנה רקטור באוניברסיטת בריסל, גורש עקב מהומות סטודנטים — בשל היותו גרמני! הוא הלך — ומצא את עמו-הוא".⁵⁴

אין סימנים המעידים על מגע כלשהו בין בודנהיימר ללוח, לקביעת גישה אחידה לענין היודנטאג. יש להניח, על-כן, שלוח קיבל את האינפורמציה שלו מאדולף פרידמן, כך מסתברת אולי גם העובדה, שבודנהיימר עצמו לא היה שותף להערכה החמה שהעריך לוח את פיליפסון במאמרו.

תשובת פיליפסון למכתבו של בודנהיימר מן ה-10 באוקטובר 1900 איחרה לבוא, וכעבור עשרה ימים כתב בודנהיימר אל פרידמן וביקש ממנו, שיפנה אישית אל פיליפסון ויניע אותו "לשגר אלי איזו תשובה שהיא. בשתיקתו הנוכחית יש, לפי המשוער, משום פחד מוגזם מפני כריכת רעיונות היודנטאג עם הציונות. אך זה לא יועיל לפי. היודנטאג יתקיים אתנו או לא יתקיים כלל".⁵⁵

המשפט האחרון עתיד היה לעורר הד ניכר. יחד עם התנאי, שפורט ב-IGB⁵⁶ שה"יודנטאג יהיה דימוקרטי או לא יהיה כלל" ועם בעיית הניגוד העלול להתעורר בין פעולה יהודית עצמאית ובין ההסתמכות המסורתית על המפלגות הליברליות, נסתמו איפוא כבר אז כל הקשיים, שעתידיים היו להכשיל את התכנית עוד בטרם יוחל בביצועה למעשה.

ה. חלקו של מכס בודנהיימר בהתוויית התכנית עם זאת, היה חששו של בודנהיימר מוגזם לפי שעה. פיליפסון השתה את תשובתו רק בשל נסיעתו לאתונה, ומשם השיב לבודנהיימר בצורה לבבית מאד. הוא בירך על העובדה, ש"מנהיגי הציונות הגרמנית מוכן להושיט לנו יד במלחמתנו על חיווק היהדות מבפנים ועל הרמת קרנה כלפי חוץ". הוא אף ביקש את בודנהיימר במפורש "לפעול בחוגיכם למען היודנטאג הגרמני, בכתב ובעל-פה, בעתונות ובאסיפות", וכן הצהיר, שיקדם "בשמחה הצעות אדיבות נוספות".⁵⁷

בודנהיימר הביע שמחה גלויה על קבלת המכתב והורה לאדולף פרידמן להתקשר עם פיליפסון מיד לשובו של זה לברלין ולקבוע אתו דרכים לשיתוף-פעולה. כן הציע לפרידמן לברר אצל יושב-ראש ה-CV, ד"ר הורביץ, אם מוכנה אגודתו לפעול שכם אחד עם הציונים בענין יום-הקהל. אך בודנהיימר הזוהר את פרידמן, לבל יתחייב מצדו התחייבות רשמית, כי תחילה "חייבים אנו להינעץ בחברי הוועד המרכזי" של ה-ZVID.⁵⁸ כעבור ימים אחדים כתב בודנהיימר מכתב ארוך מאד אל פיליפסון, בו פירט את השקפותיו על היודנטאג ועל הצעדים המעשיים להגשמתו,⁵⁹ מבלי לחדש הרבה ביחס להצעתו המקורית של פיליפסון.

בעיקר ניסה להוכיח, שקיומו של יום-הקהל לא ייתקל בהתנגדות נמרצת אלא מצד "אנשי מפלגה יהודים-ליברליים",⁶⁰ החוששים שמא תתמוטט המפלגה הליברלית בעטיה של ההתארגנות היהודית, אך בסופו של דבר רק "ינשמו הפלגים הליברליים לרווחה אם יתפטרו מן היהודים שלהם, כי על-ידי-כך יוחזר להם כושר הפעולה הפוליטית... ואם ייהפך יום-הקהל למוסד-קבע, יהיו דוקא מתנגדיו אלה תומכיו הנמרצים ביותר".

כן יעץ בודנהיימר לצמצם ככל האפשר את חלקם של הרבנים, כיון ש"אין להעלות כלל לדיון שאלות דת השנויות במחלוקת". נוסף על נימוק זה עמד ודאי לנגד עיניו יחסם העוין של ראשי "אגודת-הרבנים" אל הציונות.

אין ללמוד מכאן על רצונו של בודנהיימר לפלס לציונים דרך אל הנהלת עניני היודנטאג. נהפוך הוא: הוא הדגיש במיוחד, כי לדעתו רצוי "מבחינה תכסיסית, שאנו הציונים לא נתבלט וכי נפעיל בעיקר את השפעתנו המוראלית על החוגים הקרובים לרוחנו". אחרת עלולים רבים להתנגד לענין, בראותם בו "ענין ציוני". בסיום המכתב ניסה בודנהיימר להמריץ את פיליפסון לפעולה מעשית: הוא הציע לו לפנות מיד אל האגודות היהודיות למיניהן, לשם חיבור קול-קורא וקביעת המועד המדויק לכינוס יום-הקהל.

ואכן, אחרי מכתבו של בודנהיימר זו משהו בענין היודנטאג — אך לא בכיוון שהוצע על-ידיו, כי אם בכיוון שנקבע עוד באסיפה הסגורה הראשונה בברלין. בסוף

חודש נובמבר, או בימים הראשונים של דצמבר, יצאה מטעם הוועדה המכינה שהוקמה בברלין הזמנה משוכפלת⁶¹ אל כמה עשרות נכבדים ל"דיון מוקדם", שמועדו נקבע ל-27 בדצמבר במעונו של מסדר "בני-ברית" בברלין.

בודנהיימר היה בין מקבלי ההזמנה, ונראה שגם אדולף פרידמן היה בסוד הדברים, או אף בין המוזמנים. מכל מקום כתב אליו בודנהיימר,⁶² שהוא עצמו יבוא לאסיפה בברלין אחרי ועידת הצירים בהמבורג, וכן ביקש ממנו לדאוג להזמנתם של הציונים יוליוס מוזר (ממאנהיים) ומרדכי קאופמן (מפרייבורג) לדיון המוקדם. כן אישר בודנהיימר את קבלת ההזמנה במכתבו אל מכסימיליאן הורביץ, יו"ר ה-CV, והציע לשגר הזמנה גם אל דוד וולפסון לקלן.⁶³

לא ברור, אם אמנם שוגרו הזמנות אלה, אך ודאי הוא, כי באסיפה ביום ה-27 בדצמבר השתתף מטעם הציונים רק אדולף פרידמן, משום שבודנהיימר לא מצא לו פנאי לנסוע לברלין. השתתפותו של פרידמן היה לה משקל רב: לפי טענתם של מתנגדי הציונים היתה זאת אשמתו, שהיו לאסיפה תוצאות כה זעומות וכי תכנית היודנטאג נחלה כבר או מפלה ניצחת.

ו. האסיפה המכינה ב-27.12.1900

אף-על-פי שלא נתפרסם כל דו"ח על האסיפה מיום ה-27 בדצמבר, ובאיה חויבו לשמור את פרטיה בסוד,⁶⁴ אפשר לשחזר את מהלכה בקווים עיקריים, לפי קטעי דברים שהגיעו לאוני הציבור במשך החודשים הבאים:

השתתפו באסיפה כששים איש.⁶⁵ חמשת חברי הוועדה היוזמת ותשעת חברי הוועדה המכינה⁶⁶ נכחו רובם ככולם, וביניהם הרב מאיבאום מברלין. כן הופיעו — להפתעתו של פיליפסון — "כתריסר רבנים".⁶⁷ שאר 30 המשתתפים,⁶⁸ שהיו לכאורה נציגי ארגונים וקהילות, לא שוגרו על-ידי הגופים שאותם נועדו ליצג כי אם "נקבעו מאחורי הקלעים בין מנהלי האגודות לבין עצמם".⁶⁹ יו"ר האסיפה היה מרטין פיליפסון עצמו.⁷⁰

אחרי דיונים מיגיעים, שארכו כחמש שעות, ניצחה ההשקפה ש"יום-הקהל, לפחות בשעה זו, אינו אלא חזיון-שוא".⁷¹ אך הנאספים הרגישו כנראה, שלא יוכלו לפטור עצמם בלא-כלום והם מצאו מוצא של פשרה: הוסכם לטפל בהגשמת "רעיון הנציגות הכללית של יהודי גרמניה" (Gesamtvertretung Der Deutschen Juden). שהועלה על-ידי ד"ר פוכס ומצא הד באסיפה". לשם כך הוחלט "לפנות אל הארגונים בעלי-הנסיון למען ישגרו עוזרים מעולים; האיגודים וארגוני הקהילות יהיו שוויון-זכויות בשיגור עוזרים שאפשר לסמוך עליהם".⁷² לטיפול בהקמת המסגרת הארגונית החדשה נבחרה שוב ועדה, והוטל עליה לכנס אסיפה נוספת.⁷³

איך קרה הדבר, ש"הנאספים לא יכלו, ברובם הגדול, לקבל בשום אופן את הרעיון" של יום-הקהל הכללי והפומבי,⁷⁴ ושרק "הוועדה המכינה הצביעה בעדו"?⁷⁵ נראה כי חמישה או ששה גורמים חברו יחד למנוע את עריכת היודנטאג: הציונים האשימו את הרבנים, את "הפחדנים" ואת המפלגות הליברליות בהכשלת הרעיון, ואילו הרבנים האשימו את הציונים בפיוץ האסיפה המכינה. היו גם שתלו את הקולר בעצם שיטת הנוטבלים, בהעדרו של לחץ מגובש מצד הקהל הרחב ומצד העתונות

היהודית, ובחשש מפני אפיו הדימוקרטי של יום-הקהל המוצע. כאשר בודקים גורמים אלה אחד לאחד, מתבלטות בראש וראשונה העדויות המשכנעות על השפעתם השלילית של הרבנים. מרטין פיליפסון האשים במפורש את "איגוד הרבנים" בחתירה נגד תכניתו: ⁷⁶ "יושב-ראש אגודת הרבנים, שתמך עוד שבועות ספורים קודם-לכן בהתלהבות ברעיון, שיגר עתה כתריסר רבנים לאסיפה המכינה, למען ינאמו נגדו בפאתוס גדול. וידידו, שהיו נוכחים במספר ניכר, שתקו והניחו למתנגדיהם את רשות הדיבור הבלעדית". אך מה שפיליפסון העז לכתוב רק במכתב פרטי, ניתן לו פומבי על-ידי העתונים הציוניים. ⁷⁷ הינריך לזה כתב בצורה שקופה למדי על פחדנותם של המבקשים לכסות על חולשתם, "המעדיפים לשבת ולא לעשות מאומה, למען ייראו היהודים בעיני הנוצרים כבלתי- מסוכנים... הם זועקים על כל הצרות שמסביב... אך... מתנחמים בכוחות הגנוזים בדתנו... שאלה יצילו את היהדות עד קץ הימים". ⁷⁸

הציונים כיוונו את חצי ביקורתם גם נגד השפעת המפלגה הליברלית ואל כמה נכבדים ממשלתפי האסיפה: "האסיפה המכינה בכללותה דמתה לכנס בחירות ליברלי חשאי... הציר הליברלי מכס הירש הודה בגלוי, כי אמנם אינו יודע מאומה על-דבר היהדות, ובכל זאת מתנגד הוא ליוזנטאג, היות וברצונו להביא את כל התלונות לפני הלנדטאג בעצמו; אם כי עד כה טרם הגיעו אליו כל תלונות שהן מצד היהודים... אך העובדה המוזעזעת ביותר היתה, שמבין 60 הנציגים בטחו יותר מ-40 במר ריקרט... אם ריקרט מתנגד ליוזנטאג, אף אנו כן. אם ריקרט אומר, שמצב היהודים בגרמניה שפיר — הוה אומר, ששפיר הוא". ⁷⁹

אכן, קיים היה קשר אמיץ בין הנכבדים היהודיים ובין הפלגים הליברליים, ומכס הירש לא היה כנראה נציגה היחיד של צמרת המפלגה שהוזמן להתייעצות בענין יום-הקהל: אף הורביץ ופוכס, מהנהלת ה-CV, וכן אדמונד פרידמן, קרובים היו לצמרת המפלגה, ומאוחר יותר אף הוצעו כמועמדים ללנדטאג. ⁸⁰ אלא שפוכס והורביץ, וכנראה גם יועץ-המשפטים ברסלאואר, מוכנים היו להעזי ולהפיר את המשמעת המפלגתית למען הענין היהודי המשותף. ואמנם שיבחו הציונים את "חזונו" של מנהיגי ה-CV, ובשמו של "יועץ-משפטים אחד" נמסרה אף האמירה המוזעזעת, שנאמרה באסיפה ההיא כתשובה על טענותיהם של "הפחדנים": "נמצאים אנו על-ידי אדמות לשם מאבק, ואסור לנו לחכות עד שישחררנו הליברליזם... האמנציפציה היהודית היא שקר תחוקתי. לפני עשר שנים אפשר היה עדיין לקלקל משו; היום יכולים אנו היהודים לעשות ככל העולה על רוחנו — שום דבר לא יזיק לנו עוד". ⁸¹ ברם, דעה אמיצה זו לא זכתה להד ורוב הנכבדים הוסיפו לדגול בקיום הקשר הפוליטי עם פלגי ה"פרייזון" והתנגדו לפעולה יהודית-פוליטית עצמאית.

זאת ועוד: יש עדויות לרוב, שאחדים מן הנכבדים מחו נמרצות נגד כל תעמולה למען יום-הקהל. ⁸² במיוחד בלט חלקם של נכבדי דרום-גרמניה במסע-המחאה, אשר טענו כי "בדרום-גרמניה שלום לנו, אין לנו צורך ביום-קהל". ⁸³

לאור כל אלה ניתן להבין את טענתם של עתונים יהודיים אחדים, כי יומי האסיפה יכולים היו לחזות מראש, שזימוון הרבנים והנכבדים יוביל בהכרח לתוצאות עגומות. ⁸⁴ אי-לכך הייבים היו היוזמים להפעיל מיד את הציבור היהודי באמצעות "אסיפות

בקנה-מידה נרחב ביותר... ומעל לכל חייבים היו לשמור על קשר הדוק עם העתונות היהודית... אך לא נעשה כדבר הזה". מסקנתו של כותב השורות הנ"ל⁸⁵ היתה, כפי שנאמר כבר, כי "היודנטאג הגרמני יהיה דימוקרטי או לא יהיה כלל".

עם פרסומה של סיסמה זו נתגלה גורם נוסף לכשלון תכניתו של פיליפסון: בעיית הרכבו של היודנטאג. גורם זה הוזכר אמנם תחילה לעתים רחוקות בלבד, אך חשיבותו היתה רבה: צמרת הנכבדים חששה הן מפני אבדן השפעתה המכרעת באסיפה רבת-עם והן מפני כוחם המספרי של הציונים, אשר עלו כנראה בכושר הארגון שלהם על שאר הגופים הציובוריים. על-כן קבע עתונו של ה-CV בפסקנות, לאחר כשלון האסיפה מן ה-27 בדצמבר, כי "הוועדה המכינה שהוקמה באסיפה — ידיה כבולות על-ידי המנדאט שניתן לה, ואין ביכולתה לעסוק בהכנת יום-הקהל, כשם שאין ביכולתה למלא אחר הדרישה לעריכת בחירות כלליות, אפילו חשבה את עריכתן לאפשריות".⁸⁶ כללו של דבר — הנכבדים לא היו מוכנים, ברובם המכריע, לתת ידם "למען אסיפת-עם כלל-יהודית-גרמנית", כפי שתוכננה על-ידי "ציונים אחדים חמי-מוג".⁸⁷

כל מתנגדי היודנטאג — "רבני-מחאה", נוטבלים, אנשי המפלגה הליברלית וסתם יהודים, שחששו מפני פעולה הפגנתית כלשהי, קיבלו ברצון את הגרסה, כי הציונים הם שהכשילו את התכנית. בעיניהם היו הציונים "צד בלתי-מוסמך", שעורר את הציבור "בהצעותיו מרחיקות-הלכת ללא-גבול".⁸⁸ אף ש"ההנחה הרווחת היתה, כי הם יתרחקו מיום-הקהל הגרמני, באשר שאיפותיהם הקיצוניות אינן מכוונות להטבת מצבם של היהודים בתוך הארץ",⁸⁹ הגנה לקחו חלק באסיפה המכינה.⁹⁰ ולא עוד אלא ש"הופעתו של ציוני צעיר... עוררה חששות בקרב רובם המכריע של הנאספים וגרמה לדחיית יום-הקהל".⁹¹ בעידנא דריתחא טען אף פיליפסון עצמו, כי "הירפנדאר רב-הכשרונות, אך הצעיר מאד, ד"ר אדולף פרידמן, כמעט שפוצץ את האסיפה בהופעתו הפרובוקטורית, ונתן בכך לכל מתנגדי היודנטאג את ההזדמנות המיוחלת ורבת-הרושם לטעון — 'הרי לכם דוגמה למה שעתידי להתרחש ביום הקהלי'".⁹²

מה היה חטאו של אדולף פרידמן? על כך לא מסר פרידמן כל דיוח לבוודנהיימר.⁹³ המקור היחיד, מתוכו ניתן לשאוב ידיעות על התנהגותו, הוא מאמר ב-Die Welt, שנכתב כנראה בהשראתו של פרידמן עצמו.⁹⁴ מסופר שם, שפרידמן תקף את הנכבדים הליברליים על התרחקותם מכל פעולה חיובית וכינה אותם "צבועים... יותר לא יכול היה לומר, כי ניתן לו זמן-דיבור של דקה אחת בלבד. אבל זה היה מספיק!"

מאוחר יותר טענו ראשי הציונים, כי פרידמן רק הגיב בדבריו הבוטים על פרובוקציות מצד הנאספים, באשר "האסיפה נקטה מתחילתה עמדה של איבה כלפי שיתוף הציונים ביום-הקהל... נציגי אגודת הרבנים בייחוד התבטאו בצורה בלתי-פרלמנטארית לחלוטין".⁹⁵ כנגד זאת טען פיליפסון, שלא היתה כל פרובוקציה, וכי "הפרובוקציה היתה אך ורק מצדו של ד"ר פרידמן".⁹⁶ בין כה וכה בערה חמתם של הנכבדים מנהיגי הארגונים היהודיים, ו"חוצפתו" של אדולף פרידמן שימשה להם

תירוץ רצוי לשלול מן הציונים את זכות ההשתתפות בכל הפעולות שתיעשינה לקראת הקמת ארגון-הגג המתוכנן.

אדולף פרידמן מצדו לא ישב בחיבוק-ידיים. יחד עם חברי הסניף הציוני הברלינאי יצא למלחמת-תנופה למען רעיון היודנטאג ונגד הנוטבליים הליברליים, ומעתה שוב אי-אפשר היה "להניא את האלמנטים הצעירים של מפלגתנו העולה מפניה אל הציבור בדרכים הפגנתיות"⁹⁷, גם ללא אישורו המפורש של הוועד המרכזי ותמיכתה המלאה של הנהלת ה-ZVFD.⁹⁸

ז. אדולף פרידמן והפעולה הציונית

למען יום-הקהל בראשית 1901

תוך ששת השבועות הקרובים כינסו אדולף פרידמן ומקורביו שלוש אסיפות גדולות בברלין,⁹⁹ וכן כונסו אסיפות בענין היודנטאג מטעם הסניפים הציוניים בברסלאו, האנובר וקלן.¹⁰⁰ את הרעש הגדול ביותר עשתה האסיפה הראשונה בברלין, שנערכה ב-7 בינואר 1901 והשתתפו בה יותר מ-500 איש.¹⁰¹ באסיפה זו נשא אדולף פרידמן עצמו את הנאום המרכזי. בין השאר אמר את הדברים הבאים: ¹⁰² "עדה שאינה נוטלת את ניהול עניניה בידיה-היא, אלא מוסרת אותו למישהו אחר, מצהירה בכך על פשיטת-רגל רוחנית... אנו היהודים חייבים לזכור, שעלינו לשמור על כבוד מעמדנו ועל כבודו האישי. רגשות אלה הם שהולידו את ההצעה לכינוס יום-הקהל הכללי. ברם, להצעה זו צפוי היה כשלון חרוץ, אילמלא הציונים". פרידמן הוקיע את אוזלת-ידיה של האסיפה המכנינה ואת היחס העוין אל "הנאום הציוני" שקם בה. שני אלה, אמר, גרמו במישרין להפגנה הפומבית הנוכחית, אשר נועדה לתת לציונים את ההודמנות להשמיע את דברם, שהושקת באסיפת הנכבדים. וזה דבר הציונים: "היודנטאג הגרמני יתקיים עם הציונים או לא יתקיים כלל".

עתונאים אחדים מיהרו להודיע, כי באסיפה הציונית נישאה גם קריאת האתגר — "Los vom Liberalismus".¹⁰³ פרידמן עצמו לא טבע כנראה את הסיסמה הזאת. אמנם הוקיע במלים קשות את תלותם של הנכבדים בקו המפלגתי של הליברלים ואת אי-רצונם להירתם בעול הפעולה הפוליטית העצמאית, אך הסיסמה הקצרה, שעוררה הדים ניכרים באסיפה עצמה ומאוחר יותר בציבור היהודי כולו, נשמעה כנראה בוויכוח הכללי שלאחר הרצאתו של פרידמן.¹⁰⁴ בוויכוח הופיע הרב ד"ר ריגר כיריבים העיקרי של פרידמן ושל גישת הציונים לתכנית היודנטאג, ואילו על עמדת הציונים הגנו מרטין בובר וד"ר ארתור בירם. גם הירש הילדסהיימר, עורך ה-JPR, נטל את רשות הדיבור ואמר דברים שניתן לפרשם לכאן ולכאן, ואשר הרגו במידה מסוימת מן הנושא הצר של יום-הקהל. בין השאר ביקש למחות הן נגד דברי ההשמצה שהשמיע ד"ר ריגר והן נגד הקולניות בה מכריזים הציונים קבל עם ועדה על כל הצעה ועל כל תכנית לשיפור מצבם של היהודים. בנסיבות הקיימות בגרמניה אין בשיטה זו משום תועלת מעשית, ואין גם כל רבותא בהתקפה על הפעולה להדיפת האנטישמיות, הנעשית בצנעה על-ידי הליברלים והנכבדים היהודיים. אף אם תוצאותיה של זו אינן גראות תמיד לעין, אין לפסול אותה במחיידי. בסיכום דבריו ביקש הילדסהיימר מן הפעילים להצניע לכת גם בענין היודנטאג: אם חפצים הציונים

בקיומו באמת ובתמים, אל להם ליטול לידיהם את המנהיגות — כי דוקא תעמולתם הצעקנית עלולה לעורר התנגדות לתכנית המוצעת בקרב רבים וטובים.¹⁰⁵ ככלות הווה הסוער קיבלה האסיפה ברוב מכריע החלטה הקוראת לקיומו של יום-הקהל ותבעה, כי הצירים אליו ייקבעו "על-ידי בחירות כלליות, שוות וישירות".

בעקבות החלטה זו עשתה הנהגת הסניף הציוני בברלין מיד צעד ציבורי נוסף: היא הדפיסה את ההחלטה במכתב-חוזר ושלחה אותה אל כל העתונים, אל הסניפים הציוניים ואף אל הנכבדים שהשתתפו באסיפה המכנינה ב-27 בדצמבר 1900.¹⁰⁶ בדרך זו חשבו פרידמן וחבריו לזכות בגילויי אהדה מקרב הציבור הרחב.

אך תגובת העתונות היהודית והעתונות הליברלית-כללית על האסיפה והחלטותיה היתה שלילית לחלוטין. התביעה לעריכת בחירות דימוקרטיות עוררה תרעומת לא פחות מן הקריאה להינתקות מן הליברליזם, שהושמעה באסיפה. עם זאת יש להטיל ספק בכנותן של התגובות הנוזעמות, באשר נבעו מתוך שיקולים אפולוגטיים ופוליטיים-מפלגתיים. נודע אפילו על התעוררות-מה בחוגים, שנהרו עד כה מנקיטת עמדה ברורה בענין.

כך הודיע אדולף פרידמן בשמחה ובסיפוק שאויגן פופס, מראשי ה-CV, שיבח את "ערכה המעשי" של ההחלטה על עריכת בחירות כלליות ליודנטאג.¹⁰⁷ בנימה אופטימית דומה הודיע אלפרד קליי לפרידמן, כי אגודת-הסטודנטים הלא-ציונית (Kartell-Convent = KC) נתעוררה לפעולה ומוכנה לעשות למען יום-הקהל.¹⁰⁸ וכי גם פילנתרופ ידוע מהמבורג, גוסטב טוך, נוטה חסד לענין.¹⁰⁹ אין למצוא הוכחות נוספות להתקרבות ה-KC לתכנית היודנטאג; מכל מקום ידוע, שהאגודה Bund jüdischer Korporationen החליטה באסיפתה מן ה-14—17 בינואר, כי תומכת היא בעריכת יום-הקהל.¹¹⁰

אפס כל ההתעוררות הזאת לא חרגה ממסגרתה הצרה ולא הוסיפה תנופה לתכנית. אויגן פופס לא נרתם לפעולה ציבורית מחוץ למסגרת ה-CV; בהחלטת ה-Bund jüdischer Korporationen לא היה כל חידוש, בהיותה ארגון ציוני, ובסך הכל לא התקרבו לרעיון היודנטאג אלא לא-ציונים ספורים, בעיקר אנשים שנטו מבחינה פוליטית אל המפלגות שממין ל"פרייוזין".¹¹¹ מלבד גוסטב טוך הנוכח, הצטרף בפועל לשורות הפעילים למען היודנטאג רק עוד איש אחד בעל משקל ציבורי: מאכס אדלברט קלאוזנר, עורך ה-IWK, אשר נמשך לתכנית, בנוסף על נטייתו הפוליטית לקבוצת הימין, בעיקר מטעמים אישיים.¹¹² תחילה מתח קלאוזנר ביקורת חריפה על אסיפת הציונים ועל נימת נאומו של אדולף פרידמן, אך לפתע שינה את טעמו והשתתף בעצמו באסיפה הציונית השניה בברלין, ואף סייע בניסוח ההחלטה,¹¹³ כדי לשוות לה צורה מתונה ככל האפשר.

האסיפה הציונית השניה בברלין התקיימה ב-21 בינואר והשתתפו בה יותר מ-600 איש. את ההרצאה המרכזית השמיע תיאודור זלוציסטי, אשר כינה את יום-הקהל "במה ציבורית, אשר מעליה נוכל להשמיע את קינתנו על סבלנו ועל קיפוחנו רב-החרפה, אך גם נציג מעליה לפני ידידינו האזרחים, הנוצריים והיהודיים, את תקוותינו היהודיות".¹¹⁴ גם מטרה מצומצמת זאת רצויה היא ומחייבת את הציונים לפעולה נמרצת, "לבל ייקבר היודנטאג בשורה של ועדות וועדות-משנה".¹¹⁵ בוויכוח

הער שהתפתח אחרי הרצאתו של זלוציסקי השתתף גם מ. א. קלאוזנר. הוא ניצל את ההזדמנות לפרוש לפני הנאספים את השקפתו-הוא על מהות היודנטאג : לטענתו, לא הצליח ללמוד מן ההרצאה מה בעצם צריך היודנטאג להיות, ודומה כי הוגי הרעיון עצמם אינם יודעים זאת בבירור. מתוך כל דיון יסודי בנושא מתברר מיד, שיום-קהל במתכונת ה"קאתוליקנטאג" אינו ריאלי. "הכל הסכימו, כי המלה 'יודנטאג'... אינה אלא תיבה ריקה, שיש להעניק לה משמעות מוגדרת". לאט-לאט מתקרבים הכל להכרה, שהמשמעות הרצויה הנה "נציגות ליהדות גרמניה, כלומר תחליף לארגון הכולל, שהמדינה מנעתהו מאתנו עד כה".¹¹⁶ בסוף דבריו הציע קלאוזנר לשנות את נוסח ההחלטה שהוצעה לאסיפה על-ידי זלוציסקי, הן בנוגע למהותו של יום-הקהל והן בנוגע לדרך בחירת הצירים. הוא טען, כי הקמת הארגון הכולל קודמת לעריכת בחירות דימוקרטיות ישירות וכלליות, היות ורק ארגון כזה יוכל לערוב לניהולן הסדיר של הבחירות האלה. תחילה חייבים היהודים להקים מסגרת ארגונית וללמוד סדר ומשמעת, ורק לאחר-מכן יוכלו לערוך יום-קהל כללי ודימוקרטי. אי-לכך ניסח את הצעתו כדלקמן: "האסיפה מצפה שקביעת הצירים תתנהל באופן כזה, שהיודנטאג הגרמני יהווה נציגות-אמת של יהדות גרמניה".¹¹⁷ מנהלי האסיפה לא התנגדו להצעתו של קלאוזנר ותיקונו נתקבל כמעט פה אחד. פירושו של דבר היה, שהאסיפה סמכה למעשה את ידה על שני שינויים מכריעים במהות היודנטאג : היא הסכימה ליצירת "נציגות-אמת", כלומר להקמת ארגון-גג נטול אופי עממי-הפגנתי,¹¹⁸ ול"קביעת הצירים", כלומר למינוי נוטבלים חסרי הרשאה דימוקרטית.

האם נתנו הציונים את הסכמתם לשינויים אלה מתוך היסח-הדעת או משום דרכי שלום, או שמא גשתנה משהו בגישתם הכללית לרעיון היודנטאג ? נראה, שהאסיפה מן ה-21 בינואר מסמלת באמת את ראשיתו של מפנה יסודי בגישתם של ציונים רבים לתכנית יום-הקהל. כך, למשל, כתב אדולף פרידמן אל קליי:¹¹⁹ "התעמולה שלנו מתפתחת בצורה מזהירה... קלאוזנר דיבר בעדנו ובעד נורדאו. יהיה חבל מאד אם ניאלץ להפסיק בשל מחסור בנואמים דוקא עתה, כשאנו נמצאים על דרך-המלך לפופולריות". כן כתב פרידמן ב-"Die Welt" שורות אחדות, המצביעות על התמורה שחלה בעמדתו ביחס ליום-הקהל: ב"מכתב מברלין" קרא אמנם להגברת "התעמולה למען רעיון היודנטאג על-ידי הסניף הציוני שלנו", אך כמטרת התעמולה ציין לאו-דוקא את קיומו של יום-הקהל, כי אם את "קידומה של תודעת-העם המתעוררת". לשון אחר, התעמולה הציונית למען היודנטאג נועדה מעתה בעיקר לחיזוק התודעה הציונית-לאומית בציבור.

יתירה מזו, באסיפה מן ה-21 בינואר נתגלו נקודות-תורפה אחדות, אשר עשויות היו להבהיר לפרידמן ולחבריו, כי כמה מחששותיהם של הנכבדים מתנגדי היודנטאג לא היו חסרי-יסוד : בשעת הוויכוח הכללי קם סוציאלי-דימוקרט יהודי וקרא להצטרפות המונית אל מפלגתו.¹²⁰ מקרה זה לא היה הראשון בסוגו, כי כשבוע-ימים קודם-לכן פוצצה אסיפה ציונית בכרסלאו עקב השתתפות הסוציאלי-דימוקרטים בוויכוח.¹²¹ הנסיון הזה שנעשה על-ידי הסוציאלי-דימוקרטים לנצל את התעמולה למען היודנטאג ואת התסיסה בקהל הבלתי-מאורגן, עלול היה לחזק את הרושם, שחתירת היהודים

להתארגנות פוליטית עצמאית היא מעשה בלתי-פטריוטי וחסר-אחריות. כן ניתן לטעון נגד אסיפותיהם של הציונים, כי הקהל המתכנס בהן אין לו כל נגיעה ביוזנטאג הגרמני. באסיפה מן ה-21 בינואר טען אחד המתנכחים בנימה מעליבה, כי "שלושה רבעים מן הקהל הם פולנים, מה שהוכחש עליידי יושב-הראש"¹²². אפשר אמנם להניח, שהיתה הגזמה רבה בטיעון זה, אך עם זאת אין להתעלם מן העובדה, שהחל באסיפה מן ה-21 בינואר נשתנה משהו באופי הפעולה הציונית.¹²³ כך, למשל, הגיב עתה ה-AZJ, שיחסו לרעיון היוזנטאג היה חיובי למדי,¹²⁴ בשאלה מלאת תרעומת: "האם באמת מתיחסים מכבסי-האסיפות, הנואמים והמרצים, ברצינות אל הרעיון?... המאמינים הם, פי ישיגו את המטרה באמצעים כאלה ובדרך זו? לא ייתכן שיחשבו כך..."¹²⁵. אף מרטין פיליפסון המתון גינה את אופן החדש של האסיפות הציוניות: "הם התירו את כניסתם של מאות רוסים וגליציאים, אך מנעו את כניסתם של לא-ציונים. הם צעקו ושאוּגו והשמיעו דברי-בלע נגד אנשים מצוינים ונגד מעמדות שלמים של אחינו-לאמונה", בקיצור: הם עסקו ב"תעמולה, לא למען היוזנטאג, כי-אם למען הציונות".¹²⁶

התעמולה הקולנית עוררה ספיקות והסתייגות לא רק אצל אוהדי היוזנטאג הלא-ציונים; כבר נרמז על כך, שמ. בודנהיימר עצמו לא תמך באדולף פרידמן. בהזדמנות אחת הביע את "סברתו האישית, כי חריפות ההתקפה על הפלגים הליברליים הנה תכסיס מסוכן".¹²⁷ ואם הסתייגו אנשי הצמרת מפעולת הברם, חלק מאנשי השורה לא כל-שכן. כך, למשל, נשתמרו דבריו של אחד מאוהדי הציונות במרכז גרמניה, אשר פנה אל העתונות ואל המנהיגים הציוניים עצמם במחאה נמרצת על אופי התעמולה הציונית.¹²⁸ דברי האיש הזה מעניינים גם משום שהם משקפים את הקשיים האידיאולוגיים, בהם התלבטו יהודי גרמניה בדרכם אל הציונות. במכתב גלוי אל העתונות גרס, כי "מבחינה פוליטית אין אנו אלא גרמנים". אי לכך יש להתנגד לדרכי התועמלנים הציונים, השואפים "לאמנציפציה של היהודים מן הפוליטיקה של ארצם". אל פרידמן כתב בצורה מפורטת וברורה יותר: "הרפוינא ממפלגות הפרייזין, מן הסוציאלידמוקרטים ומן האגודה להדפית האנטישמיות. פעלו להגשמת מטרתכם במישרין, ואל תזיקו — זאת עלי להדגיש במיוחד — אל תזיקו לציונות. כלום רצונכם הוא ליטול מן היהודים את לאומיותם [הגרמנית], כלום רצונכם בכך, שלא נחיה עוד כגרמנים בגרמניה, כי אם רק עוד כיהודים, או שמא רצונכם אפילו שנהגר אל אותה ארץ, הקולטת אך בקושי את אחינו-לאמונה מרומניה ומרוסיה? או שמא תרצו, שלא נשתייך עוד לשום מפלגה בגרמניה, או גרוע מזה, שניסד מפלגה משלנו? לא, לא ייתכן שזאת היא תכנית הציונות, לא ייתכן שתשאפו לכך".

לא ידוע מה השיב פרידמן על טענות אלו. אך נשתמרה תשובתו של בודנהיימר על מכתב דומה: "אדוני צודק בהחלט בכך, שאין הציונות אחראית לנאומים שנישאו באסיפות שונות בברלין. ברור שהעמדה שנוקטה בהן ביחס למפלגות הגרמניות אינה יכולה להיות סעיף מסעיפי התכנית הציונית, כי הציונות מתנורת עקרונית מן ההתערבות במדיניותן של הארצות השונות. אין גם להקיש מן הנאומים הללו על תכנית כלשהי של ציוני גרמניה, שכן טרם נקבעה כל עמדה ביום-הנציגים

שלהם... מובן מאליו, שבעיית היודנטאג... חייבת להידון ביום-הנציגים הבא... ואני מקווה שאדוני ינצל את ההזדמנות ויבהיר בכנס זה את השקפתו..."
 אין לומר איפוא, שאחרי האסיפות בברלין עוד הוסיפו הציונים בכללותם לתמוך בתכנית היודנטאג הכללי והדימוקרטי, ויש סימנים לכך, שלא רק "גרמנים מבחינה פוליטית" החלו מתנגדים לתעמולה הקיצונית. גם במחנה הציונים הדתיים נשמעה התנגדות להקמת מוסד העשוי לקבל אישור רשמי מטעם הממשלה כארגוןם הכולל של יהודי גרמניה ואשר, בתור שכזה, יתערב במוקדם או במאוחר אף ב"עניינה הפנימיים של היהדות הגרמנית המסורתית-תורנית"¹²⁹.

כללו של דבר — התעמולה הציונית למען היודנטאג הגבירה אמנם את התסיסה בציבור, אך לא מצאה דרך אל לבותיהם של כל הציונים, ועל אחת כמה וכמה לא ללבותיהם של מתנגדי הציונות. היא חשפה את הפרובלימטיות שבתכנית היודנטאג ואת הסכנות הטמונות בו, אך לא גילתה דרך מעשית להתגבר על הקשיים. דוקא באסיפה מן ה-21 בינואר, בה התרחקו התועמלנים הציוניים מן התכנית המקורית והנועות של יום-הקהל העממי-דימוקרטי והתקרבו כביכול אל תכניותיהם המתונות של הנכבדים, כלומר — להקמת ארגון-גג נטול יומרות פוליטיות-ציבוריות — החלה מזדקרת העובדה, שעיקר מענייניהם של התועמלנים אינם נתונים ליודנטאג, כי אם לקידום העניין הציוני. אך ספק הוא, אם קידמה התעמולה הקולנית את העניין הציוני במידה ניכרת.

עם זאת אין לומר, שפעולתם הויקה לעניין יום-הקהל: היודנטאג ההפגנתי-דימוקרטי נקבר כבר באסיפת הנוטבלים בסוף דצמבר 1900, וכל מה שהציעו הנכבדים היהודיים לאחר-מכן לא היה אלא תחליף של פשרה במתכונת הארגונים היהודיים הקיימים, ולא היה בכוחו לחולל תמורה מהותית.

ה. מאמצייהם האחרונים של פיליפסון ובודנהיימר
 אף-על-פי-כן לא נפסקה הפעילות סביב התכנית מיד; בעיקר מרטין פיליפסון ומכס בודנהיימר ניסו להציל את אשר ניתן עוד להצלה.

פיליפסון "קרא שוב ושוב לפעולה אגיטאטורית... ופעל גם פעולה ז'ורנאליס-טית"¹³⁰. מאמריו מן החדשים פברואר ומארס 1901, שפורסמו ב-AZJ ובכתב-העת החדש Ost und West,¹³¹ משקפים אמנם את דבקותו בעיקרון של יצירת מוסד, אשר יוכל "לדבר בשמו של כלל-ישראל", אך הם מעידים גם על שינויים מסוימים שחלו בינתיים בעמדתו. המטרה לא היתה עוד היודנטאג הכללי, כי אם Der Gesamtag, "Gesamtorganisation",¹³² אשר יכונס ביוזמת ה-"Israelitische Delegiertentag", ויהיה זה מתפקידו "לעסוק בפוליטיקה בתור שכזאת"¹³³, אלא בעניינים "פוליטיים-דתיים" בלבד. הוא יפעל בצנעה ויימנע מכל פניה אל הציבור. כוחו לא יהיה במספר חבריו, כי אם "בתוקפו המוסרי". מה שיבדיל אותו מן הארגונים הקיימים, אשר ישתתפו בהקמתו, הוא "המנדאט הציבורי, ההרשאה לדבר בשם היהדות הגרמנית"¹³⁴.

פיליפסון אף הגדיר את "העניינים הפוליטיים-דתיים", בהם יעסוק ארגון-הגג החדש: עליו "לעורר בזמן הבחירות, בכל מקום אפשרי, את שאלת יחסם של המועמדים

לבעיית שיווי-הזכויות של היהודים; לשאת ולתת עם מוסדות הממשלה בשאלות יהודיות ספציפיות, ובעיקר לדאוג לכך, שיהודי גרמניה לא יקופחו על-ידי חוזי המסחר העתידיים להיכרת.¹³⁵ ראש לכל ביקש פיליפסון לאחד בארגון-הגג החדש את שני שטחי הפעולה בהם עסק הוא עצמו — ליכודם של יהודי גרמניה וסיוע ליהודים הנרדפים במזרח-אירופה. לכן גרס, שהארגון "יקבל על עצמו, כמידת יכולתו, את הגנת יהודי המזרח [= אירופה], את הסדר עניניהם ואת הפנייתם למסלולים מועילים — רצוי תוך שיתוף-פעולה עם הרייך, בעיקר במזרח [הקרוב, כלומר בתחום-שלטונה של תורכיה], מקום שם ניתן לקדם את האינטרסים הפוליטיים [של ממשלת גרמניה] בדרך זו."¹³⁶

אף במתכונתה החדשה עשויה היתה תכניתו של פיליפסון לעורר ענין בקרב הציונים. בייחוד יכלה המלצתו על פעילות יהודית במזרח הקרוב לשמש בסיס לשיתוף-פעולה ביניהם; אך תחילה חייבים היו הציונים לחדש את הקשר עם פיליפסון ואנשיו, שהתרופף מאד מאז אסיפת הנכבדים מסוף דצמבר 1900 ונותק כליל אחרי האסיפה הציונית השניה ב-21 בינואר 1901. את התפקיד של יצירת המגע המחודש נטל על עצמו מכס בודנהיימר.

כפי הנראה, התקיימה בחודש פברואר חליפת מכתבים בינו לבין מכסימיליאן הורביץ, מראשי ה-CV,¹³⁷ ובדרך זו נודע לבודנהיימר, כי הוועדה המכינה, שנבחרה ב-27 בדצמבר 1900, עיבדה תקנון לארגון-הגג המוצע וקראה לאסיפת נכבדים חדשה ל-3 במאָרס, כדי לאשר את הקמת הארגון ואת התקנון. כן נוכח בודנהיימר לדעת, שהציונים לא הוזמנו כלל לאסיפה זו. על-כן שיגר ביום שלפני האסיפה מכתב רשמי אל הורביץ ואל פיליפסון וביקש להביא את תכנון לידיעת הנאספים. במכתבו טען בודנהיימר,¹³⁸ כי "הגוף המיצג החדש, שתוכנן ללא שיתוף הציונים... אין בכוחו לבוא במקום היודנטאג... רק על בסיס של פומביות ושל שיתוף כל הזרמים מקרב יהדות גרמניה יוכל היודנטאג להיות לברכה. אין הפומביות מונעת קיום דיונים גם בוועדות סגורות, אך הכנס הפומבי חייב להיות פתוח לכל... ובו יאשרו את ההצעות שתועלינה על-ידי הוועדות... מגיעת שיתופם של הציונים הנה הרת-סכנות... יש בה משום מהלומה לכ-4000 יהודים, שהצביעו כמעט פה אחד בעד קיום יום-הקהל בצורתו המקורית... אין זה סימן טוב לעתידה של המלחמה על שיווי-זכויותיהם של יהודי גרמניה, אם תיפתח בהפיכת הציונים ליהודים ממדרגה שניה, על-ידי הוצאתם מן הכלל...".

ספק אם קיווה בודנהיימר לתוצאות רבות מפניה זאת, ששוגרה ממש ברגע האחרון, ערב התכנסות האסיפה החדשה. ייתכן מאד, שביקש לעמוד לפחות פורמאלית על זכויות הציונים. אפשר גם שלא היה משוכנע כלל, כי האסיפה אשר נקראה ל-3 במאָרס תגיע להחלטות מסכמות או אפילו להחלטות כלשהן. על כן פתח, בד בבד עם שיגור מכתבו להורביץ, בהתכתבות חדשה עם מרטין פיליפסון, כדי לנסות ולהפשיר את הקפאון סביב תכנית היודנטאג על-ידי חידוש שיתוף הפעולה בינו ובין יוזמו העיקרי של הרעיון המקורי.

ואכן לא היתה האסיפה מן ה-3 במאָרס רבת-משקל, והיא לא נשאה כל פרי. מ-30 הנכבדים שהוזמנו אליה הופיעו 17 בלבד,¹³⁹ ואף אלה חששו מפני כל צעד

מכריע. הם חזרו על הטענות הישנות כנגד יום-הקהל הפומבי ואף לא היו מוכנים לדון בתקנון או בצעד ממשי כלשהו לקראת יצירתו של ארגון-הגג המוצע. רק החלטה אחת נתקבלה ברוב מכריע: שאין להזמין את הציונים לכל דיון נוסף בעניני הארגון.¹⁴⁰

היה זה הכנס האחרון בענין היודנטאג. תוצאותיו הוכיחו, כי אפילו ארגון-הגג וה-Israelitischer Delegiertentag נתקלים בהתנגדות נמרצת ואינם ניתנים לפי שעה להגשמה. אך התוצאות הוכיחו כמו כן, כי הנסיון לחידוש שיתוף-הפעולה בין הציונים ובין "היהודים הגרמניים" לא הביא לשיפור היחסים ביניהם — אדרבה, היחסים עוד הורעו. אף מרטין פיליפסון עצמו הצביע כנראה נגד שיתוף הציונים, למרות פנייתו של מכס בודנהיימר אליו. פיליפסון הסביר את עמדתו בכך, שב"יום הצירים" לא ישותפו כלל "Parteivereine", כגון "אגודות יהודיות ליברליות, אורתודוקסיות או סוציאלידמוקרטיות".¹⁴¹ במכתב-התשובה שלו אל בודנהיימר נשמעת נימת האכזבה מתוצאות האסיפה, ורוגזו מוצא לו פורקן בהטחת טענות חמורות כלפי הציונים. את טענותיו ניתן לסכם במשפט אחד: "אילו רציתם לחסל את רעיון היודנטאג בעיני הציבור, לא יכולתם כלל לפעול אחרת".¹⁴² אך סיוס המכתב כתוב ברוח פייסנית יותר: "מימושה של התארגנות כלשהי של יהודי גרמניה ככלל רחוק עתה מאתנו והלאה. אם רוצים אתם באמת להועיל לענין זה ולקדם את עניינים אתם — אנא, כנסו אסיפות בתור סתם-יהודים, תנו את רשות הכניסה אליהן אך ורק לחברי הקהילות,¹⁴³ ופעלו בהן במרץ ובהתלהבות, אך בדרכים תרבותיות, למען הרעיון הגדול והחשוב. לא יהיה לכם או בן-ברית נאמן יותר ממוקירכם מ. פיליפסון".

היתה זו הושטת-יד להתפייסות, לשם הצלת שארית הסיכויים להקמת ארגון כולל, ובודנהיימר יכול לשקוד מעתה על חיזוק הקשר המחודש. אמנם הגן במידה מסוימת על ציוני ברלין ועל אסיפותיהם. התנהגותם נבעה, לדבריו, מן העלבונות התדירים שהוטחו על הציונות מצד יריביה, אך עם זאת הדגיש: "אהיה אחרון לתת ידי לזריעת פירוד ומחלוקת בקרב יהודי גרמניה. ברוח זו גם שלחתי לברלין אזהרות תכופות, שאינן משתמעות לשתי פנים". כן הזכיר, כי אסיפות הציונים בהאנובר ובקלן התנהלו בצורה יותר מכובדת וכן הושמעה בהן מחאה נגד "התפרצויותיה הלאומניות" של האסיפה הברלינאית. מאידך גיסא אין לנקות גם את הלא-ציונים מן האשמה, "שהעגלה נתקעה עתה עמוק בבוץ, כי הארגון המוצע אינו אלא קריקאטורה של יום-הקהל הכללי... השגיאה העיקרית היתה בצעדים המכניסים כשרוצים לטפח רעיון חדש — מי שמע, שיוזמינו לדיון המוקדם דוקא את מתנגדיו החריפים ביותר?...? אולי מאוחר עתה לתקן שגיאה זו, ואילו חוסר-הטקט של ציונים אחדים ניתן לתקון בנקל על-ידי הצהרת-נאמנות מצד יום-הצירים"¹⁴⁴ הציוני.¹⁴⁵ על אף הפסימיות שלו ביחס לסיכויי היודנטאג, הוסיף בודנהיימר כמה שורות מעודדות: "הריני מוכן לפעול כמאז ומתמיד, על יסוד נקודות-הראות המשותפות לכולנו כיהודים גרמניים, שכם אחד עם כל המבקשים לערוך יום-קהל כללי למען שמירת כבודנו וזכויותינו כאזרחי המדינה".

בתשובתו למכתב זה¹⁴⁶ הודה פיליפסון, כי אכן הציונים הם כמעט היחידים

הממשיכים לנהל תעמולה למען היודנטאג, אף כי צורתה של תעמולה זאת איננה לטובת העניין — וכי מלבדם רק בודדים הם הפועלים עדיין להגשמת הרעיון, ביניהם עורך ה-AZJ, ד"ר גוסטב קארפלס, והוא עצמו. לנוכח השפל, אליו הגיעו עניני היודנטאג, גילה את כל לבבו: ¹⁴⁷ "היכן נמצא סיוע ועצה שיש בה ממש? בשום מקום. עלינו להביא בחשבון את היש. ותאר לעצמך, בשל תמיכתו ביודנטאג מאימת על ה-CV פרישה מקיפה, עזיבה של חלק גדול מאד מחבריו".¹⁴⁸ אחרי שגילה את דעתו כי אין להוסיף ולהשתעשע ברעיונות-נפל, כגון רעיון של עריכת משאל-עם כללי,¹⁴⁹ ושיש לשוב ולהפעיל את העתונות היהודית כאמצעי-תעמולה, סיים במלים אלו: "אתה, אדוני הדוקטור הנכבד, מבטיח לי מזה חצי שנה את עצתך רבת-הערך, אך דוחה אותה תמיד לעתיד-לבוא. מוטב היה אילו נתת את עצתך כבר עתה, שעה שאנו נתונים במלחמה כה קשה על ענינינו המשותף. ידידינו ואני נהיה אסירי-תודה לך עד מאד".

בודנהיימר הופתע ביותר מן הידיעה על המתרחש ב-CV, כי "בזאת מופיעה התפתחותו של הענין הקרוב ללבנו באור חדש לגמרי". אף-על-פי-כן מצא לנכון להשהות את מתן עצותיו לפיליפסון עד לפגישה אישית, שעתידה היתה להתקיים בעת ביקורו הקרוב בברלין לרגל יום-הצירים הציוני. רק על צעד מידי אחד המליץ לפני פיליפסון: שיחבר קול-קורא קצר חדש ויאסוף "vertraulich" את חתימותיהם של ידידי התכנית.¹⁵⁰

כשבועיים לאחר מכן הודיע בודנהיימר לפיליפסון, שיעלה כנראה בידו לארגן בקלן, בבון ובמאנהיים "ועדה נייטראלית" למען היודנטאג. כן הסביר לפיליפסון את נכוניתו להעמיד את יום-הצירים הציוני לרשות התעמולה למען התכנית. לשם כך אמר להזמין "את כל חברי הקהילה, ללא הבדל עמדתם המפלגתית" לעצרת הכללית, בה ישא פיליפסון את הנאום המרכזי.¹⁵¹ לשון אחר: בודנהיימר חשב להתחיל בפעולה למען היודנטאג כאילו מבראשית, כשמצדו של פיליפסון לא יופיע עוד ה-CV כשותף עיקרי, כי אם ה-ZVfD. ייתכן שבודנהיימר קיווה למצוא תומכים בודדים גם בתוך ה-CV, מבין אלה שלא היו מרוצים מכשלון התכנית. סימוכין לכך נמצאים במכתבו של בודנהיימר אל אדולף פרידמן, בו ביקש ממנו לארגן את האסיפה הפומבית שתתקיים בצמוד ליום-הצירים כ"הפגנה גדולה למען היודנטאג" ולהתקשר, בנוסף על פיליפסון, גם עם ד"ר פוכס וד"ר הורביץ, כדי להזמין "לפחות אחד מהם כנאום ראשי לא-ציוני".¹⁵² למען שיתוף-הפעולה עם הלא-ציונים מוכן היה, כנראה, להשלים אף עם תכניתו המצומצמת של פיליפסון לכינוס Israelitischer Delegiertentag; על כל פנים לא הצהיר בשום מקום שאינו מזדהה עם הנחותיו החדשות של פיליפסון, כפי שנתפרסמו במאמרו של זה ב-Ost und West. אף שבודנהיימר הוסיף לדבר על היודנטאג הכללי, לא נעשה כל ניסיון, לא מצדו ולא מן הצד שכנגד, להבליט ניגוד כלשהו בין השקפותיהם. מטרתו של בודנהיימר בנוסונו למשוך את הלא-ציונים וכן בכל התכתבותו עם פיליפסון בתקופה האחרונה היתה כנראה, "להועיל בדרך זו לענינינו לא פחות מאשר לענין היודנטאג".¹⁵³ ההבדל בין גישותיהם של בודנהיימר ושל אדולף פרידמן היה איפוא בכך,

שפרידמן ראה ברעיון היודנטאג, לפחות מאז האסיפות הברלינאיות מחודש ינואר, רק עוד אמצעי לתעמולה הציונית, ואילו בודנהיימר המשיך לראותו כבעל-ערך בפני עצמו. לפיכך לא ראה את עיקר החשיבות בתעמולה, כי אם במעשה ההתארגנות של יהודי גרמניה. אך לא היה בכך משום ויתור על גודת-ההשקפה הציונית; אדרבה, אם יצליחו הציונים עתה, אחרי החלשת תנופתו של ה-CV, לתרום תרומה נכבדה ליצירת ארגון כלל-יהודי בגרמניה, תעלה קרנם בעיני הנכבדים ובעיני אנשים מן השורה כאחת. ברוח זו יעץ בודנהיימר לפרידמן להקדיש את העצרת הפומבית, שעמדה להתכנס בברלין בצמוד ליום-הצירים, בעיקר לתכנית היודנטאג:

"אני קובע, שהאסיפה [למען היודנטאג] נראית לי חשובה יותר לקידום תנועתנו בגרמניה, מאשר נאומו של מונטיפיורי. בה אנו חייבים לרכז הפעם את כל כוחותינו..."¹⁵⁴

ממכתב זה ניתן להסיק, שפרידמן ביקש לשוות לאסיפה, אשר מועדה נקבע בינתיים ל-1 במאי, אופי תעמולתי-ציוני, ואילו בודנהיימר עמד על כך שתתקיימה שתי אסיפות נפרדות, או שיופרד לפחות החלק המוקדש ליודנטאג מן החלק המוקדש להופעת האורח הציוני (פראנסיס מונטיפיורי) ויתקיים לפני החלק התעמולתי-ציוני.¹⁵⁵

יש להניח שגישתו של בודנהיימר קיבלה את אישורם של תיאודור הרצל ושל הוועד הפועל בווינה. בודנהיימר הודיע להם על גישתו במכתב מפורש וצירף אליה העתקים מחליפת-המכתבים שלו עם פיליפסון. וכך כתב להרצל: ¹⁵⁶ "עם זאת הנני שולח לכם את המשך תכתובתי בענין היודנטאג. תוכלו ללמוד ממנה שד"ר פרידמן, בהריופתו ובמזוגו הסוער, לא נחל כאן הצלחות דוקא. שומה עלינו להתזרזר את הענין למסלולו התקין באמצעות יום-הצירים בברלין, כי אסור לנו להחמיץ את הסיכויים לקשור קשר עם הארגונים רבי-ההשפעה בגרמניה".

כללו של דבר — בודנהיימר תלה תקוות רבות בתעמולה המחודשת לטובת היודנטאג, הן לגופו של ענין והן מבחינת תועלתה לתנועה הציונית. ואמנם קיווה להפיק תועלת ניכרת: "אולי יפול בידינו תפקיד ההנהגה בענין זה, וכך נוכל לרכוש לעצמנו דריסת-רגל איתנה בגרמניה".¹⁵⁷

אך תקוותיו של בודנהיימר נכזבו בשני התחומים גם יחד: רעיון היודנטאג לא זכה לתנופה מחודשת, ו"תפקיד ההנהגה" לא נפל בידי הציונים. כי שיתופם של הלא-ציונים באסיפת התעמולה לרגל יום-הצירים בברלין לא יצא אל הפועל. בתעודות אין כל עדות על הגורמים לכך; ניתן רק לשער, כי בין הגורמים שהיו בעוכריו של בודנהיימר, פעל שוב — כמו באסיפת הנכבדים ב-27 בדצמבר 1900 — הגורם הטכני-אישי של ריחוקו מברלין ושל ההכרח למסור את תפקידי הקשר עם הלא-ציונים לידי אדולף פרידמן, שיחסיו עם פיליפסון ועם שאר הלא-ציונים היו עתה מתוחים ביותר. זאת ועוד: על פרידמן הוטל גם ארגון המופעים הפומביים, בהם תלה בודנהיימר את תקוותיו, וזה התעלם בפעולתו מאזהרותיו של בודנהיימר. הוא לא ארגן שתי אסיפות — אחת למען היודנטאג ואחת לתעמולה ציונית — אלא הסתפק באסיפה אחת, בה נתערבו עניני התעמולה הציונית ועניני יום-הקהל. נקל

להבין, שהלא-ציונים, ופיליפסון בראשם, סירבו להופיע באסיפה כזאת. האסיפה הציונית התקיימה אמנם, ואף נישא בה נאום לטובת יום-הקהל הגרמני. הנואם היה מכס בודנהיימר עצמו,¹⁵⁸ אך דבריו לא הצטיינו בתנופה מחודשת ובקריאה נלהבת לתנועה עממית גדולה למען יום-הקהל הפגנתי. היה זה נאום חיוור של אדם מאוכזב, היוצא ידי חובת השעה — מתפלמס מתוך שיגרה עם יריביו ומספיד את התכנית החשובה, שבוששה להתגשם. מתוך תודעת הכשלון נשאר אף דברי הסיום, שקראו להמשך המאבק על קיומו של יום-הקהל,¹⁵⁹ חיוורים למדי. תנופה היתה רק לטיעון הציוני של בודנהיימר: "אנו חשנו מיד, שרעיון היודנטאג הוא רוח מרוחנו, בשר משרנו, ולכן הצטרפנו אליו בשמחה. בציונות מתגלה רעיון האחדות של היהדות בצורה הברורה ביותר ומוצא בה את ביטוי החילוני-פוליטי. חייבים אנו בטיפוח כל מה שמחזק את רוח האחדות, את תחושת השותפות, את רגש האחוריות של עדתנו, ולכן חייבים אנו לטפח את יום-הקהל..."¹⁶⁰ "היודנטאג הוא תחנה בדרך למטרתנו, אך לא תחנה הכרחית. גם תוך עקיפת היודנטאג נוכל להגיע אליה".¹⁶¹

וכך היה. הציונים נטשו את רעיון היודנטאג, ונאומו של בודנהיימר היה נאום-אשכבתו. בודנהיימר ויתר גם על המשך קשריו עם פיליפסון ואף לא ביקר אצלו בהיותו בברלין, למרות שנקבעו כבר היום והשעה לפגישתם:¹⁶² "אכן, ענין היודנטאג לא היה זוכה לקידום על-ידי שיחתנו, כי השתכנעתי שאין לו תמיכה מעשית מחוץ לחוגי הציונים ושטרם הגיעה השעה לצפות לשיתוף-פעולה נטול משפטים קדומים עם ידידי הרעיון. אי-לזאת החלטנו, לאחר שהבהרנו היטב את גישתנו העקרונית, להמתין עד אשר יחדשו יוזמי המקוריים של הרעיון את פעולתם ועד שתינתן לנו ההזדמנות לשיתוף-פעולה".

ט. הספּיח — ייסודו של "איגוד יהודי גרמניה" (1904)
 יוזמי הרעיון לא חידשו את פעולתם, ולציונים לא ניתנה הזדמנות חדשה לשיתוף-פעולה. הוועדה המכינה, שנבחרה עוד בדצמבר 1900 והכינה טיוטת-תקנון לארגון-הגג היהודי לקראת הדיון ב-3 במאָרס, הוסיפה להתקיים, אך אף היא לא יזמה פעולות חדשות. רק בשנת 1902, כאשר נוסדה ועדה חדשה בפרנקפורט דמאין ביזמתו של יועץ-המשפטים פלוטקה, וזו פנתה אל הוועדה הברלינאית, נתחדשה פעילות מצומצמת לקראת הקמת ארגון-גג של האיגודים היהודיים. בשתי ועידות — ב-17 במאי 1903 בפרנקפורט וב-28 ביוני בארפורט — הונח היסוד ל"איגוד יהודי גרמניה" (VDJ), אשר נוסד רשמית ב-29 באפריל 1904.¹⁶³ האיגוד כלל את נציגיהם של הקהילות הגדולות, איגודי-הקהילות הרגיונליים והארגונים היהודיים הגדולים: DIGB, CV, איגוד הרבנים ועוד. ה-ZVfD לא היתה שותפה בכל אלה, ורק אחד מאישיה המרכזיים, אלפרד קליי, צורף כאדם פרטי — ולא כנציג הציונים — למוסדות המרכזיים של ה-VDJ, בדרך הקואופטיציה.

אף-על-פי שמיסדי ה-VDJ ראו את עצמם כמגשימי רעיון יום-הקהל¹⁶⁴ — וביניהם ברסלאואר, פיליפסון, הורביץ, פוכס, אדמונד פרידמן ועוד פעילים אחדים מימי התכונה סביב היודנטאג — לא היה ארגון-הגג המצומצם הזה דומה במאומה

לרעיונם המקורי של ברטלאואר ופיליפסון. הוא לא מילא את התפקיד המרכזי שנועד ליום-הקהל, להיות "מעשה-הפגנה, אשר ישוב וינסוך בלב יהודי גרמניה מעט בטחון בעתידם",¹⁶⁵ והוא לא מילא את תקוותיהם של ציוני גרמניה, שחשבו למצוא בו זירה ל"עבודת ההווה העצומה" ומקום לשיתוף-פעולה עם "כל המבקשים לפעול למען שלומם וקידומם של יהודי גרמניה".¹⁶⁶

סיכום

קשה לחרוץ משפט על פרשת היודנטאג בכללותה ועל הגורמים לכשלונו. לא ניתן לשער, אם מימוש של יום-הקהל הכללי במתכונתו המקורית היה מוסיף משקל וכבוד ליהודי גרמניה, או אם הפיכתו של היודנטאג למוסד של קבע היתה יוצרת מכשיר יעיל לביצור מעמדם וזכויותיהם של היהודים. אך לאור הפורענויות לקראתן צעד הקיבוץ היהודי בארץ זו, ועמו שאר יהודי אירופה, נודעת חשיבות מסוימת לכל הצעה קונסטרוקטיבית, אשר הוצעה על-ידי אנשים ערים למתרחש. במובן זה היה ביום-הקהל לפחות זיק של סיכוי לשינוי המצב, וסיכוי זה הוחמץ. קשה להאשים את יוזמיו — כפי שהאשימו אותם בודנהיימר ושאר הציונים — על אשר לא הלכו בדרכים הנאותות להגשמתו. הציבור הרחב של יהודי גרמניה היה, מזה זמן רב, אדיש לגמרי לכל הענינים היהודיים, ולכן לא היה, כנראה, מנוס מפניה אל הנכבדים העומדים בראש הקהילות והארגונים היהודיים. יתר על כן, השתלטות הנוטבליים על חיי הציבור נעוצה היתה במסורת היסטורית רבת-דורות, ולא ניתן היה לשנות מסורת זו אלא על-ידי פעולה בעלת אופי מהפכני. וספק הוא, אם אפילו הציונים הצעירים בגרמניה מסוגלים היו לחולל מהפכה מעמיקה כגון זו. קל יותר לגנות את הנכבדים על העדר אומץ-לב, על זהירות מופרזת ועל דביקות עיוורת בפלגי ה"פרייזין"; כי כל מי שהיו לו עינים לראות יכול היה להינכח על-גקלה, ששרידי התנועה הליברלית בגרמניה אינם אלא משענת קנה רצוף. בכל-זאת אפשר להבין את דביקותם של הנכבדים — ברובם אקדמאים בני המעמד הבינוני הגבוה — במפלגות הליברליות, ואת שמירת אמוניהם ל"פרייזין", הן משיקולים אידיאולוגיים-פוליטיים והן משיקולים יהודיים, באשר חשבו למצוא בהם הגנה עקיבה וחסרת-פשרות על שיווי-זכויותיהם.

אפשר והשיקול האחרון, האפולוגטי בעיקרו, היה המכריע. אף הוא לא היה נחלתם הבלעדית של הנכבדים מצמרת "האורחים הגרמניים בני דת משה". רוב הציבור היהודי בגרמניה חשב בדפוסים אלה. גם רוב הציונים ילידי גרמניה היו שותפים לדעה זו,¹⁶⁷ באשר ראו בהגנה על הישגי האמנציפציה חלק אינטגרלי של עבודת-ההווה הציונית.¹⁶⁸ כל עוד חשבו ציונים ולא-ציונים בקטגוריות אפולוגטיות לא יכלו לפנות עורף לפלגי ה"פרייזין", אשר נשאו ברמה — כאחרונים בגרמניה — את מורשת הרוח הליברלית מימי המהפכה הצרפתית ומימי המהפכת 1848.

ואף אם ניתן לגנות את הנכבדים, ראשי הארגונים היהודיים, על איבתם העיוורת לציונות ועל דחיית כל שיתוף פעולה עם הציונים בשעה הרת-סכנות — מכל מקום יש לזכור, שיחס עוין זה היה פרי התפתחות של שלושה דורות. נכבדים אלה גדלו וחונו כ"גרמנים בני דת משה", ויהדותם של רבים מהם לא היתה אלא תוספת-נוי

להג ולמועד, או — גרוע מזה — סרח-עודף בלתי מובן ומתמיה. תפיסת העולם היהודית היתה זרה להם, כשם שהיתה זרה אפילו לראשוני הציונים בגרמניה. כמו שדחו מעליהם את קריאת-האתגר של המהפכה הסוציאלית וראו בה דרך-עיוועים, כך סלדו מפני המהפכה הלאומית ומפני השאיפה לניהול מדיניות יהודית עצמאית בגרמניה. בעיניהם היתה זאת פעולה בלתי-פטרייוטית, המנוגדת תכלית הניגוד לכל הוייתם ולמיטב האינטרסים היהודיים, כפי שהם הבינו אותם.

משהו מן השיקול הזה השפיע אף על הלך-רוחם של הציונים ילידי גרמניה. שנים רבות לאחר הצטרפותם למחנה הציוני, עוד התלבטו הללו בבקשת סינתזה בין לאומיותם היהודית ובין "רגשי-המולדת" הגרמניים שלהם. לבטים אלה צפו ועלו גם בדיונים סביב תכנית היודנטאג, והם היוו אחד הגורמים החשובים שהבדילו בין ציוני גרמניה לבין הציונים בארצות שממזרח לה. מאידך גיסא נשתחררו "רגשי-המולדת" הגרמניים שלהם מחלק ניכר של המטען האפולוגטי המופנה כלפי חוץ,¹⁶⁹ ויכלו לשמש לפיכך כאחד המניעים החשובים שהלהיבום לפעולה למען יום-הקהל. תחילה ראו את תעמולתם למען היודנטאג כזוהה עם "עבודת-ההווה" הציונית. אך משנתברר להם, שנכבדי "היהודים הגרמניים" נרתעים מכל צעד הפגנתי ומכל שיתוף-פעולה אתם, הפכה התכנית בידי צעירי הציונים, ואדולף פרידמן בראשם, למקל-חובלים לשבור בו את שלטון הנכבדים בציבוריות היהודית ולמכשיר להפצת דבר הציונות בקהילות גרמניה.

בודנהיימר לבדו מאן תחילה לנצל את התכנית למלחמה בנכבדים, ושאף בכנות למצוא לשון משותפת אתם. אך אף הוא לא תלה תקוות מופרזות בהגשמתה. עם כל דאגתו לשיפור מצב היהודים בגרמניה, לא ראה ביום-הקהל אלא "בשורת אביב... המבשרת את בוא הקיץ של הציונות".¹⁷⁰ בשורת האביב לא מצאה את ההד המקווה, ובודנהיימר לא היסס להסיק את מסקנותיו: מיד אחרי יום-הצירים הציוני חדל לטפל בתכנית¹⁷¹ והפסיק את קשריו עם מרטיץ פיליפסון. כך נתקיים, בשוך התסיסה מסביב ליודנטאג, מה שנאמר על התכנית בתחילתה: היות ויום-הקהל לא אורגן בצורה דימוקרטית ולא נערך תוך שיתוף-פעולה עם הציונים — הרי שלא נתגשם כלל, וכשלונו הוסיף על פירוד-הלבבות ועל המבוכה בקרב יהדות גרמניה ומנהיגיה.

מקורות עיקריים וקיצורים:

	א צ י"ם — ארכיון ציוני מרכזי, ירושלים
	סימול החטיבות:
	A-8 — עזבון אדולף פרידמן
	A-15 — עזבון מאכס בודנהיימר
	A-142 — עזבון אלפרד קליי
	ZI — "ארץ-ישראל", המשרד הציוני המרכזי, וינה.
ABB	— Mitteilungen des Vereins zur Abwehr des Antisemitismus (Abwehrblätter)
AZJ	— Allgemeine Zeitung des Judentums
CV	— Centralverein Deutscher Staatsbürger Jüdischen Glaubens
DIGB	— Deutsch-Israelitischer Gemeindebund
IDR	— Im Deutschen Reich
IGB	— Israelitisches Gemeindeblatt
IR	— Israelitische Rundschau
ISFAM	— Israelitisches Familienblatt, Hamburg
IWK	— Israelitische Wochenschrift
JPR	— Jüdische Presse
JR	— Jüdische Rundschau
JVB	— Jüdisches Volksblatt, Breslau
VDJ	— Verband der Deutschen Juden
ZVfD	— Zionistische Vereinigung für Deutschland

הערות

1. היהודים שישבו בעשור האחרון למאה הי"ט בבת-יהמחוקקים הגרמניים, השתייכו בעיקר למפלגה הסוציאל-דימוקרטית.
2. על גילויי האנטישמיות ועל האנטישמיות הלאטנטית בפרט, ראה את הדיסרטציה של אוריאל טל, "האנטישמיות ברייך השני", ירושלים תשכ"ג, עמ' 180—186, 202—215.
3. תיאור זה מתבסס על מאמר של מרטין פיליפסון בשם "Ein Vorschlag", שנתפרסם ב-"Jüdische Presse" (להלן: JPR) 1900, עמ' 425—426, וב-"Allgemeine

- Zeitung des Judentums (להלן: AZJ) 1900, עמ' 459–461. במאמר זה הועלתה לראשונה הצעת ה"יודנטאג" בפני הציבור היהודי הרחב, ועוד ידובר עליו להלן.
4. כגון מסדר בני-ברית, האגודות לספרות ולהיסטוריה ובעיקר שני הארגונים הגדולים — "ברית הקהילות הגרמנית-ישראלית" (להלן: DIGB) ו"האגודה המרכזית של האזרחים הגרמניים בני הדת היהודית" (להלן: CV).
5. Zionistische Vereinigung für Deutschland (להלן: ZVfD), נוסדה 1897.
6. כך מרטין פיליפסון ב" Jahrbuch für Jüdische Geschichte und Literatur, עמ' 19. פיליפסון הודה באותו מאמר, שיש באידיאולוגיה הציונית גם יסודות צודקים, בעיקר ביחס ליהודי מזרח-אירופה. עמדתו האמביוואלנטית כלפי הציונות באה לידי ביטוי גם לאחר-מכן, בקשר לתכנית היודנטאג (ראה להלן).
7. השווה מאמרי: "ארגונים יהודיים והנהגותיהם בארצות האמנציפציה", ילקוט מורשת ד', תשכ"ה.
8. לפי Israelitisches Gemeindeblatt (להלן: IGB) 1903, עמ' 332, היה מספר החברים בראשית 1902 כ-2000.
9. מאמר ראשי ב-AZJ, 29.6.1900, עמ' 301.
10. הכוונה בעיקר למגיפת הרעב בבסרביה הרוסית וברומניה. במיוחד קשה היה מצבם של יהודי רומניה שהיגרו בהמוניהם אחרי פרעות יאסי (1899) והתקשו עד כדיר-כך במציאת מקומות קליטה, שרבים מהם נאלצו לשוב לארץ מוצאם. בגליציה נתעוררה בפברואר 1900 בעיה מיוחדת, שתבעה פעולת הצלה מידית: כאלף כורים יהודים בעיירה בוריסלב איבדו בבת-אחת את מטה לחמם, כאשר פקדו השלטונות על סגירת המכרות בהם עבדו.
11. על פעילותו של פיליפסון במפעל העזרה ליהודי חו"ל יעיד מכתב בענין זה אל "הבר למקצוע", השמור באוסף שוואדרון שבספרייה הלאומית בירושלים (תיק מ. פיליפסון, מכתב מיום 1900.6.19).
12. מאוחר יותר היה ברסלאואר שותפו של ארתור האנטקה במשרד עורכי-דין. ראה חיבורו של ולטר ברסלאואר, Der Verband der Deutschen Juden, Bulletin d. Leo Baeck Instituts, 28 (1964), pp. 345 seq.
13. פרטים על כך ראה במאמרי "בסיסיות לניהול מדיניות יהודית עצמאית בגרמניה (1893—1918)", ציון, שנה כ"ח, חוב' ב—ג.
14. Martin Philippson, Neueste Geschichte des Jüdischen Volkes, vol. II, (1909, Leipzig) עמ' 60—62. מן הראוי להעיר כאן, כי כבר בשנת 1888 שלח היהודי הוינאי ג. וולף הצעה אל לודביג פיליפסון, לקיים ימי-קהל יהודיים בהונגריה ובגרמניה. ל. פ. הדפיס את המכתב תחת הכותרת "הצעה אחת", ככותרת מאמרו של מרטין פיליפסון מ-1900. בשולי המכתב הוסיף ל. פ. כי הוא אוהד את ההצעה, אולם בשני תנאים: א. שתוקם ועדה להכנת הכינוס; ב. שתגובש מראש התכנית המדויקת. מרטין פ. ניסה להגשים ב-1900 את תנאי אביו (ר' להלן).
- אך בינתיים נשמעה הצעה לכינוסו של יום-קהל גם מצד אחר: בשנת 1893 קרא

- איזידור קשטן להקמת ארגון יהודי מסוג זה (ר' להלן, הערה 20), וב־1897 פנה עוה"ד פאול פוזנר מברסלאו אל הנהלת ה־CV בתזכיר, בו העלה את הרעיון לכינוס "נציגות כללית ליום־הקהל הראשון בגרמניה" (Die Welt, 1901, מס' 5, עמ' 6). ה־CV חשש להדפיס את התזכיר וטען שיש לדון בו תחילה בהוג מצומצם, היות והדפסתו עלולה לעורר את הרושם שהנהלה סומכת את ידה על התכנית. "מאז לא קיבל עוד המחבר שום ידיעה מן ה־VC". אך הוא הרצה בברסלאו שתי הרצאות, שהוקדשו לפרסום הצעתו.
15. "Komité zur Abwehr antisemitischer Angriffe", Berlin. בראשה עמדו ג'יימס סימון ופאול נתן.
16. עיין בסקירה הקצרה והממצה על תולדות "איגוד יהודי גרמניה" (להלן: VDJ), שנתפרסמה בדו"ח הראשון של האיגוד, Verband der Deutschen Juden, Geschäftsbericht, erstattet vom Generalsekretär für die am 30 Okt. stattfindende Hauptversammlung (בלי ציון תאריך ומקום).
17. פרטים אלה לקוחים מן ההזמנה המשוכפלת ל"אסיפה המוקדמת", שנקראה ל־27 בדצמבר 1900. ההזמנה מכילה רמזים אחדים על האסיפה הראשונה ונושאת את חתימותיהם של חמשת היוזמים הנזכרים בטכסט ושל תשעה נכבדים נוספים, אשר היוו כנראה את הוועדה המכינה. טופס ההזמנה, ללא ציון תאריך (כנראה מראשית דצמבר 1900), נמצא בארכיון הציוני המרכזי בירושלים (להלן אצ"ם), עזבון מכס בודנהיימר, תיק A-15/VII/31. שמות החתומים הם: Justizrat B. Breslauer; Justizrat Dr. Edmund Friedemann; Rechtsanwalt Dr. (Eugen) Fuchs; Rechtsanwalt Dr. Maximilian Horwitz; Prof. M. Philippson; Stadtrat Kommerzienrat Aronson-Bromberg; Geheimer Sanitätsrat Dr. Blumenthal; Prof. Dr. (Ludwig) Geiger; Dr. J. Ginsberg; Landgerichtsrat Löwe; Sanitätsrat Dr. Maretzki; Rabbiner Dr. Maybaum; Bankier Martin Simon; Rechtsanwalt Timendorfer.
18. "Der Katholikentag und seine Lehren" : 281 עמ' 7.9.1900 IGB.
19. גם מרטין פיליפסון עצמו הסתמך, במאמרו הנזכר לעיל (הערה 3), על דוגמת יום־הקהל הקאתולי, ובדצמבר 1900 פרסם הרופא ד"ר ארתור כהן מבין חוברת־תעמולה, שעליה עוד ידובר להלן: Arthur Kahn, Der Judentag, Bonn, Dezember 1900. בחוברת זו הקדיש כהן מקום רב להתרשמותו מיום־הקהל הקאתולי.
20. אליבא דאמת ניתן לגלות תגובה יהודית בודדת כבר בשנת 1893. העתונאי היהודי איזידור קשטן, שהיה לימים אחד מעורכיו הראשיים של ה־Berliner Tageblatt, הציע אז בשני מאמרים התארגנות יהודית במתכונת דומה לזו של יום־הקהל הקאתולי, אך הצעותיו לא זכו להד. המאמרים נדפסו ב־AZJ, 1893, עמ' 14 ועמ' 148, ותמציתם נמסרה במאמרי הנזכר בהערה 13, עמ' 169.
21. ראה לעיל, הערה 3.
22. Im Deutschen Reich (להלן: IDR), ירחונו של ה־CV, לא פרסם כל תגובה על המאמר ולא הזכיר כלל את ענין היודנטאג עד ינואר 1901.

23. תקצירים ממאמרים אלה הופיעו ב-Die Welt, 1900, מס' 41 עמ' 3; IGB, 1900, עמ' 321; Israelit, 1900, עמודים 1657, 1724 ו-1784. במקום האחרון נאלץ אף ה-Israelit להודות, כי יש הדים חיוביים, למשל בחוגים יהודיים מסוימים בברסלאו.
24. תגובת העתון Mitteilungen des Vereins zur Abwehr des Antisemitismus (Abwehrblätter) (להלן: ABB), וכן תגובת עתונים ליברליים אחרים, נזכרת ב-IGB, 1900, עמ' 321.
25. Israelit, 1900, עמ' 1657.
26. שם, עמ' 1723—1726.
27. ראה מאמרו של הרב אונה ממאנהיים ב-JPR, 1901, עמ' 1—2.
28. לא מצאתי כל תגובה בשנתון 1900 של העתונים הבאים: Israelitisches Familienblatt, Hamburg (להלן: ISFAM); Israelitische Wochenschrift (ed. M.A. Kausner), Berlin (להלן: IWK); בשנתון 1901 הסתייג ה-JPR מן התכנית, הן מטעמים הדומים לאלה של ה-Israelit והן עקב שיקולים אחרים שעוד ידובר בהם.
29. AZJ, 1900, עמ' 485—486; "קול מגרמניה הדרומית", עמ' 547—548; עמ' 557—558; "עד מתי?" מאת מ. ליון, וורשין (פוזנא), עמ' 585—586; עמ' 601—602, מאת הרב הישיש יצחק רילף, מראשוני הציונים בגרמניה.
30. IGB, 1900, גל' 40, 41, 42 ועוד.
31. IGB, 1900, גליון מס' 40 מיום 5 באוקטובר, עמ' 314.
32. Die Welt, 1900, גליון מס' 41, עמ' 2—3. על תכנו עוד ידובר להלן. ר' גם הערה 53.
33. מכתב הוועד הפועל (מכונת-כתיבה בחתימת ידם של הרצל וקוקש) נמצא באצ"ם, A-8/66.
34. לא מצאתי את המכתב אל בודנהיימר, אך באצ"ם ZI/234 נמצאת תשובתו של בודנהיימר למכתב הוועד הפועל בענין היודנטאג. התשובה נושאת את התאריך 10.10.1900.
35. ראה הערה 33 לעיל.
36. אצ"ם A-15/VII/8b, מכתבים שונים. בודנהיימר נפגע כנראה מפניית הוועד הפועל אל פרידמן וכתב לווינה מכתב חריף, בו דרש שיישלחו לו העתקים במקרה שהוועד הפועל ימצא לנחוץ להתקשר עם אנשים אחרים בכל הנוגע לענינים בגרמניה (שם, שם, מכתב מיום 13.10.1900).
37. ראה הערה 34 לעיל.
38. אצ"ם A-15/VII/31, מכתב מיום 10.10.1900. הועתק בדיו-העתקה מן המקור. השורות האחרונות מטושטשות לגמרי ואינן ניתנות לקריאה, וההשלמה היא שלי. הצירוף המוזר "זכויות-מולדת" נקרא בטכסט המקורי "Vaterländische Rechte". על משמעותו ר' להלן.
39. ברוח זו סוכם הקונגרס גם ב-Die Welt, 1900, מס' 36, עמ' 10, תחת הכותרת "אפילוג" (בחתימת J. Z.): "ייחודו של הקונגרס הרביעי הוא בכך, שהגיח את היסוד לריפורמה סוציאלית ממשית בקרב היהדות, וזה הרבה, הרבה מאד. מעתה יהי

- הציונים חייבים להקדיש תשומת-לב רבה יותר לתביעותיהם המעשיות של חיי יום-יום, מבלי לזנוח את המטרה הסופית...”
40. בישיבת הבוקר מן ה-15 באוגוסט, ר' Die Welt 1900, מס' 35, עמ' 9.
41. בישיבת אחה"צ מן ה-15 באוגוסט. Die Welt 1900, מס' 35, עמ' 10.
42. בישיבת הלילה מן ה-15 באוגוסט. Die Welt מס' 36, עמ' 6-7. בהודמנות זו אמר סוקולוב על השכלת העם הלאומית-יהודית (שם, עמ' 7): "Die national-jüdische Volksbildung ist nicht Auch-Zionismus, nein, sie ist der eigentliche Zionismus"
43. מרמורק עצמו לא השתתף בקונגרס, מסיבות משפחתיות. הצעותיו החשובות כללו, בין השאר, הכשרה מקצועית, ייסוד איגודים מקצועיים, ביטוח מחלה, נכות וזקנה, הקמת לשכות-עבודה וביטוח מפני אבטלה, ייסוד קואופרטיבים צרכניים ויצרניים ומציאת שווקים לתוצרתם, ייסוד ארגוני אספקה ודאגה לאשראי. ר' Die Welt 1900, מס' 36, עמ' 7.
44. ISFAM 1898, מס' 33, עמ' 2.
45. AZJ 1897, עמ' 460.
46. אליהו אורבך ב-Jüdische Rundschau (להלן: JR) 1903, עמ' 50.
47. Max I. Bodenheimer, So wurde Israel (Frankfurt a. M. 1958).
- עמ' 52.
48. כך הרב הציוני יצחק רילף במאמרו "היהודי כאזרח המדינה" ב-"Zion" (1896), עמ' 39.
49. ראה הערה 47.
50. בודנהיימר נתן ביטוי להערכתו החיובית את האמנציפציה בפלוגתה פרטית שלו עם מפס נורדאו. נורדאו פרסם באותם הימים, בהם נידונה תכנית היודנטאג, שלושה מאמרים ב-Die Welt (שנתון 1900, גל' 47, 48, 50), בשם "Die politische Gleichstellung der Juden", בהם ביקש להגן על חוות-דעתו, שפורסמה קודם לכן בכתב-עת רומני ואשר לא גרסה אמנציפציה מידית ומלאה ליהודי אותה ארץ. בניגוד לאידיאולוגיה האמנציפטורית של המאה הי"ט טען נורדאו, כי "יש להבחין הבחנה מדוקדקת בין זכויות אזרחיות לזכויות פוליטיות". שלילת הזכויות האזרחיות הנה "בזיון... וברבריות", אך האמנציפציה הפוליטית אינה אלא "הונאה עצמית וסכנה", כל עוד לא הכירו בה הנוצרים כ"צעד הכרחי" (שם, מס' 47, עמ' 6). כן טען, ש"אך שקר הוא, שאבותינו השיגו את האמנציפציה הפוליטית בדרך של מלחמה עליה. הם השיגוה בדרכים עקלקלות, אגב התרפסות". עתה לא שרד ממנה אלא מעט, אך לעומת זאת זכתה האנטישמיות באמתלאות חדשות להתקפות על היהודים (שם, מס' 48, עמ' 4 ו-6). מסקנתו של נורדאו היתה, כי היהודים חייבים להסתפק — לפחות בארצות מפרגרות — בזכויות אזרחיות, ואילו בארצות המפותחות, בהן השיגו זכויות פוליטיות, עליהם לנהוג זהירות והתאפקות בהפעלתן של זכויות אלו.
- כנגד גישה זו מחה בודנהיימר במכתב פרטי אל נורדאו (אצ"ם) A-15/I/8b, מכתב מיום 27.12.1900), וכן במאמר ב-ISFAM (שנתון 1900, גל' מס' 1, עמ'

- 3—4, חתום "ציוני"). במכתבו הגן בודנהיימר על לוחמי האמנציפציה, כגון גבריאל ריסר ובני דורו, וטען כי "אילו חיו היום, יכולים היינו למצוא רבים מהם בשורותינו". ועוד הוא קובע במאמרו ובמכתבו, כי אכן היתה מלחמה גלויה על שיווי-הזכויות וכי טעות היא בידי גורדאו "להפריד במדיניות המעשית הפרדה חותכת בין זכויות פוליטיות ואזרחיות". גורדאו השיב על מכתבו של בודנהיימר באדיבות (A-15/III/4a, מכתב מיום 30 בדצמבר 1900), אך שלל את גישתו באמירה האפוריסטית הבאה: "אין ספק שהיו לגבריאל ריסר כוונות טובות לגבי עדתו, אך גם מיסיונרים רבים מתכוונים לטובתנו; ואילו לדעתנו אין הדרך אל המטרה, כפי שהם מורים אותה, הדרך הנכונה".
51. JR 1903, עמ' 144.
52. יצחק רילף במאמרו הנזכר ב-Zion II (1896), עמ' 46.
53. Die Welt 1900, מס' 41, עמ' 2—3. המאמר הקרוי "Ein Judentag" חתום על-ידי Eli Samgar, אשר אדולף פולק באינדקס שלו לעתון (Zionistische Chronologie, מכ' כתיבה, אצ"ם כרך II, עמ' 638) מזהה אותו כהיינריך ליה.
54. שם, עמ' 3. במקום אחר באותו עתון (שנתון 1901, מס' 5, עמ' 5) מספר הלל שאכטל, כי פיליפסון הצהיר בעת הרצאה שנשא בברסלאו, כי אף-על-פי ששוב אינו צעיר "בכדי שיהיה ציוני, מקבל הוא בשמחה את הציונות כתנועה המוכיחה, שעדיין ישנם חיים ביהדות". עם זאת דומה שהציונים הגוימו במאמציהם להציג את פיליפסון ואת תכניתו כעדות לנצחון הרוח הציונית. כבר נאמר לעיל (הערה 6), שעמדתו של פיליפסון כלפי הציונות היתה אמביוואלנטית, ועמדה זו לא נשתנתה הרבה גם בימי התכונה מסביב ליום-הקהל ולאחריהם.
55. אצ"ם A-15/I/9, מכתב מיום 20 באוקטובר 1900. ההדגשה במקור.
56. ראה לעיל, עמ' 15, סוף סעיף ג'. הסיסמה הופיעה ב-IGB 1901, מס' 2, עמ' 9.
57. אצ"ם A-15/VII/31, מכתב מאתונה, 18 באוקטובר 1900.
58. במכתב לוועד הפועל הציוני מיום 24 באוקטובר 1900, אצ"ם A-15/I/8b, ובמכתבו אל אדולף פרידמן מיום 26 באוקטובר (שם, שם).
59. אצ"ם A-15/VII/8b, מכתב מיום 2 בנובמבר 1900. לא ידוע, אם נוסחו הצעות אלה לאחר התייעצות עם הוועד המרכזי, או אם מביעות הן את עמדתו האישית של בודנהיימר בלבד.
60. במקור: "Jüdische-freisinnige Parteimänner". משני פלגי ה"פרייזין" היתה בשנת 1900 ה-Freisinnige Vereinigung של היינריך ריקרט קרובה יותר ללבותיהם של הנכבדים היהודיים מאשר הפלג השני, ה-Freisinnige Volkspartei של אויגן ריכטר; בין היתר בגלל פעילותו הרבה של הראשון ב"אגודה להדיפת האנטישמיות". אך נראה, שלמרות דברי היינריך ליה ב-Die Welt 1901, מס' 2, עמ' 2—3, בהם גרס זהות אינטרסים מוחלטת בין הנכבדים ובין הפלג של ריקרט, היה פלגו של ריכטר אהוד לא פחות בציבור היהודי, ומספר בוחריו עלה אולי אף על זה של ריקרט.
61. אצ"ם, A-15/XII/31. השווה גם לעיל, הערה 17.
62. אצ"ם, A-15/I/9, מיום 10 בדצמבר 1900.
63. שם, שם, מכתב מיום 11 בדצמבר 1900.

64. אצ"ם A-8, תיק "פיליפסון בענין היודנטאג", גלויה מאת פיליפסון אל אדולף פרידמן מיום 7 בינואר 1901, בה הזהיר פיליפסון את פרידמן לבל יפר את הבטחת הסודיות בענין היודנטאג.
65. Israelitische Rundschau (להלן: IR) 1901, מס' 2, עמ' 5.
66. ר' הערה 17 לעיל.
67. אצ"ם A-15/VII/31, מכתב מאת פיליפסון אל בודנהיימר מיום 12 במארס 1901. בין הרבנים היו כנראה הרב יעקב גוטמן מברסלאו והרב אפפל מקרלסרוהה.
68. Die Welt 1901, מס' 2, עמ' 2, נוקב בשמו של מכס הירש, ציר מטעם ה-Freisinnige Volkspartei בלנדטאג הפרוסי. כן יש שם רמזים שקופים להשתתפותו של ד"ר הלגארטן, הפילנטרופ הנודע מפרנקפורט, אבל שמו לא נזכר במפורש.
69. IGB 1901, מס' 2, עמ' 9.
70. IR 1901, מס' 2, עמ' 6.
71. IWK 1901, מס' 1, עמ' 1. אין לדעת מאין שאב קלאוזנר, עורך כתבי-העת, את האינפורמציה המדויקת שלו, שנדפסה ימים ספורים בלבד אחרי האסיפה.
72. דו"ח ה-VDJ (ראה הערה 16) עמ' 3, לרבות תיקון טעויות-הדפוס המודבק בו.
73. ABB 1901, מס' 3, עמ' 17, הערת-שולים.
74. IR 1901, מס' 2, עמ' 6.
75. Jüdisches Volksblatt, Breslau (להלן: JVB) 1901, גליון מיום 1 בפברואר, מפי הרב יעקב גוטמן, הנוקב בשמותיהם של פיליפסון, ברסלאואר, אדמונד פרידמן, הורביץ ופוכס. ממקור אחר נודע, שיותר מ-40 איש הצביעו נגד התכנית (Die Welt 1901, מס' 2, עמ' 2, כנראה על סמך אינפורמציה מפי אדולף פרידמן).
76. ראה הערה 67.
77. ראה הערה 74, וגם ב-Die Welt 1901, מס' 2, עמ' 3.
78. Die Welt 1901, מס' 2, עמ' 2—3.
79. כנ"ל. השראתו של אדולף פרידמן על הקטע הזה אינה מוטלת בספק, ובימים בהם פורסם המאמר, כבר הסעיר פרידמן את הציבור כולו על-ידי עריכת אסיפה, שבה נישאה קריאת האתגר "Los vom Liberalismus!" (ר' להלן). יש, כאמור, הגזמה רבה בהאשמה המופנית אל היינריך ריקרט. מכס הירש, למשל, הנזכר לעיל, השתייך דוקא לפלג היריב של אויגן ריכטר.
80. באסיפה הבאה, במארס, השתתפו יועץ-העיר מגנוס מקניגסברג ושני צירים יהודיים מן הלנדטאג הפרוסי — אדוארד וולף מליסה ומרטין פלטוהן מברומברג. מאוחר יותר, באסיפה נוספת ביולי, השתתף יועץ-העיר ארונזוהן מברומברג, שעתיד היה להיבחר כציר ללנדטאג. אך אין לדעת, אם מישהו מהם השתתף כבר באסיפת ה-27 בדצמבר.
81. במאמר הנזכר בהערה 78. "יועץ-המשפטים" היה כנראה ברנהרד ברסלאואר. לפי כל הסימנים היה אדמונד פרידמן מעורה מדי בעניני המדיניות המפלגתית, משיוכל להשמיע דברים כגון אלה.
82. בעיקר צ'רלס הלגארטן מפרנקפורט (כמו בהערה 78 ובמכתבו של ארתור כהן מבין אל אדולף פרידמן, אצ"ם A-8, תיק "חליפת מכתבים בענין היודנטאג", מכתב מיום 6 בינואר 1901 [בטעות כתוב במקור 1902]). כהן התלונן גם על הברון רוטשילד ועל

- נכבדים אחרים, שביקשו להשתיק את החוברת מפרי עטו, "Der Judentag" ור' לעיל, הערה 19.
83. במאמר הנזכר בהערה 78.
84. ראה הערה 74.
85. IGB 1901, מס' 2, עמ' 9.
86. IDR 1901, עמ' 43.
87. IWK 1901, מס' 2, עמ' 1-2.
88. IWK 1901, מס' 1, עמ' 1.
89. ISFAM 1901, מס' 6, עמ' 4, בשמו של הרב יעקב גוטמן. ההדגשה חלקה במקור, חלקה משלי. העתון מעיר, שדבריו של גוטמן לא נתכוונו רק לרמוז לתכניתם הכללית של הציונים, כי אם היה בהם גם משום פולמוס עם מאמריו של גורדאו ב-"Die Welt (ר' לעיל, הערה 50).
90. פיליפסון עצמו "הותקף מצדדים רבים", כיון שהזמין "על אחריותו הוא" את הציונים לאסיפה. אצי"ם A-15/VII/31, מכתב מאת מ. פיליפסון אל בודנהיימר מיום 3 במאוס.
91. JVB 1901, גליון מיום 1 בפברואר.
92. במכתבו של פיליפסון, הנזכר בהערה 90.
93. בודנהיימר כתב אליו ב-3 או ב-5 בינואר (התאריך מטושטש), שעודנו מצפה לידיעה כלשהי על מהלך האסיפה (אצי"ם A-15/I/9). פרידמן שלח אמנם דו"ח, אך לא אל בודנהיימר, כי אם אל ידידו אלפרד קליי בבון, בצירוף בקשה להראותו גם לבודנהיימר ולארטור כהן. את הדו"ח עצמו לא הצלחתי למצוא. הוא נזכר בגלויה מאת אדולף פרידמן אל אלפרד קליי מיום 8 בינואר 1901 (אצי"ם, עזבון קליי, A-142, תיקים חדשים שטרם מוינו. התיק בו נמצאה הגלויה נושא את המספר הארעי 39). במקביל להתרחשויות סביב יום-הקהל, ואולי במידה מסוימת אף בגללן, התקררו מאד היחסים בין בודנהיימר לבין פרידמן, וניתן לראות בכך את אחד הגורמים לחוסר האינפורמציה של בודנהיימר. גם פרידמן התלונן לפני וולפסון על בודנהיימר, ובין היתר האשימו בחוסר יומה בענין היודנטאג (ר' תגובתו של בודנהיימר על האשמה זו במכתבו אל פרידמן מיום 7 בפברואר 1901, אצי"ם A-15/I/9).
94. ראה הערה 78.
95. אצי"ם A-15/VII/31, מכתב של בודנהיימר אל פיליפסון מיום 7 במאוס 1901.
96. שם, מכתב של פיליפסון אל בודנהיימר מיום 12 במאוס 1901.
97. אצי"ם A-15/VII/31, מכתב של בודנהיימר אל ד"ר מכסימיליאן הורביץ מיום 2 במאוס 1901.
98. אצי"ם A-15/I/31, מכתב של בודנהיימר אל אדולף פרידמן מיום 7 בפברואר 1901.
99. ב-7 בינואר, ב-21 בינואר וב-11 בפברואר 1901. ור' להלן.
100. אצי"ם A-15/VII/31, מכתב של בודנהיימר אל ד"ר מכסימיליאן הורביץ מיום 2 במאוס 1901.
101. ABB 1901, מס' 3, עמ' 17 ואילך; IDR 1901, עמ' 41 ואילך; IWK 1901, מס' 2, עמ' 1 ואילך; IR 1901, מס' 3, עמ' 1 ואילך.

102. ABB 1901, מס' 3, עמ' 17—18.
103. IR 1901, מס' 3, עמ' 1; מס' 5, עמ' 1 ואילך.
104. ABB 1901, מס' 3, עמ' 17—18. בפרוטוקול מיוחסים דברים אלה לד"ר א. בירם, ורק בניסוח עקיף: man müsse loskommen vom Liberalismus.
105. שם, שם, וגם ב-Die Welt 1901, מס' 3, עמ' 9.
106. המכתב החוזר נמצא באצ"ם A-142, חומר חדש, תיק 39 (סימון ארעי). על הצד הפנוי של החוזר כתב פרידמן מכתב לאלפרד קליי. ההחלטה הודפסה ברוב העתונים, בין השאר ב-IDR 1901, עמ' 42—43.
107. במכתב אל אלפרד קליי, הנזכר בהערה הקודמת.
108. אצ"ם A-8, תיק "חליפת מכתבים בענין היודנטאג", גלויה מאת אלפרד קליי אל אדולף פרידמן מיום 9 בינואר 1901.
109. שם, שם. האינפורמציה על טוך נמסרה כנראה לקליי על-ידי ארתור כהן, אשר הצליח למכור לטוך 1500 עותקים של חוברתו על היודנטאג (שם, שם, מכתבו של כהן אל פרידמן מיום 6 בינואר). טוך נטה מבחינה פוליטית ל"נציונל-ליברלים" ונטייתו זו עשויה להסביר את גישתו האוהדת אל המורדים בליברליוזם הפוליטי.
110. IWK 1901, מס' 4, עמ' 59.
111. ברם, מפלגות הימין עצמן לא גילו כל אהדה לתכנית היודנטאג.
112. באצ"ם A-142, בתיק בלתי-ממוין (מס' ארעי 39), נמצא מכתב מאת אדולף פרידמן אל קליי, בו כותב פרידמן, תוך "בקשה לסודיות גמורה", שהגורם לשינוי עמדתו של קלאוזנר הוא רצונו להקים גוש חדש לקראת הבחירות לקהילת ברלין, ולשם כך נזקק הוא לעזרת הציונים. פרידמן היה משוכנע, ש"אוכל לקנות את האיש, וזה יביא לנו תועלת רבה מאוד". לכן ביקש מקליי לברר אצל בודנהיימר, אם אפשר לקבל מן הוועד הפועל הציוני בווינה כספים "לתמיכה בעיתונות", כדי לרכוש את קלאוזנר ואת עתונו, "מתנגדינו היחידים בעלי-המשקל". הצעה זו לא זכתה לטיפול אוהד, כי הציונים בגרמניה לא בטחו בקלאוזנר וחשבוהו לאדם הפכפך.
113. IWK 1901, מס' 4, עמ' 56—59.
114. שם, שם, וגם ב-ABB 1901, מס' 4, עמ' 27. עתונו של קלאוזנר הדפיס את ההרצאה של זלוזיסטי בשלמותה כמאמר מיוחד, אך הרצאתו של קלאוזנר עצמו הודפסה בצורה מלאה למדי דוקא ב-ABB.
115. AZJ 1901, עמ' 49.
116. ABB 1901, מס' 4, עמ' 27. יוצא שלדעת קלאוזנר חייב הארגון הכולל להינתן ליהודים על-ידי המדינה, וברור שהתכוון למסגרת קונסיסטוריאלית. נראה, שאף השתדל בכיוון זה אצל שלטונות פרוסיה. השווה Eugen Fuchs, Um Deutschtum und Judentum, Frankfurt 1919, pp. 273—275.
117. IWK 1901, מס' 4, עמ' 58.
118. ברוח זו הגה גם מרטין פיליפסון זמן-מה בכינוסו של Israelitischer Delegierten-tag, השווה Ost und West 1901, מס' 2, טור 87.
119. אצ"ם A-142, חומר בלתי ממוין, תיק מס' 39 (ארעי), גלויה מאת אדולף פרידמן אל קליי מיום 21 בינואר 1901, כנראה מיד אחרי האסיפה.

120. Die Welt, 1901, מס' 5, עמ' 5 (1 בפברואר 1901).
121. על האסיפה בברלין עייני ABB, 1901, מס' 4, עמ' 27. על האסיפה בברסלאו ראה IR, 1901, מס' 4, עמ' 5. זו האחרונה התקיימה ב-15 בינואר, והגואם העיקרי בה היה די"ר שווארץ. בוויכוח דיבר גם סוציאלי-דימוקרטים אחדים. כאשר שלל מהם היו"ר את רשות הדיבור, נסגרה האסיפה, "תוך מהומה כללית", על-ידי המפקח מטעם המשטרה.
122. ABB, 1901, מס' 4, עמ' 27. ההדגשה במקור.
123. ראה להלן.
124. אין לומר, שיחס העתון אל הציונות היה חיובי; אך בגלל תכנית היודנטאג הבלגי על כך זמנית ולא פרסם כל מאמר בגנות האסיפה הציונית הראשונה מן ה-7 בינואר. תחת זאת תקף (AZJ, 1901, מס' 2, עמ' 13 ואילך) את מאמרו של גורדאו נגד האמנציפציה הפוליטית (ר' לעיל, הערה 50). גם להבא שמר העתון על גישה חיובית ליודנטאג, ואף הדפיס "מכתב מאוסטריה" (חתום "עבריי", עמ' 66 ואילך), בו הובעה הדעה, כי הגיעה השעה לקרוא גם באוסטריה ליום-קהל כדי להגן על זכויות היהודים. יום-קהל זה "שומה עליו לקרב את כל המפלגות ביהדות. כל הדעות חייבות להישמע".
125. שם, עמ' 49—50.
126. אצ"ם A-15/VII/31, מכתב של מ. פיליפסון אל בודנהיימר מיום 3 במארס 1901.
127. אצ"ם A-15/I/9, מכתב של בודנהיימר אל אדולף פרידמן מיום 7 בפברואר 1901. גם בפרשה הנזכרת להלן בטכסט בולטת הסתייגותו של בודנהיימר מפעולת פרידמן.
128. המדובר בתעשין ר. קצנשטיין מגותא. מכתבו אל פרידמן מיום 25 בינואר 1901, נשמר באצ"ם A-8, תיק "חליפת מכתבים בענין היודנטאג". את מכתבו אל בודנהיימר לא מצאתי, אך העתק מתשובת בודנהיימר, מיום 4 בפברואר 1901 שמור באצ"ם A-15/I/8b. כן נתפרסם מכתב-קוראים ב-ABB, 1901, מס' 4 (23 בינואר 1901), עמ' 25 ואילך, החתום בידי D.K. Gotha, ותכנו דומה לתוכן המכתב אל פרידמן.
129. כך הרב י. קניגסברגר בעתונו Jeschurun (Pleschen), 1901, עמ' 110—111. קניגסברגר היה אחד הציונים הפעילים בתבל פוזנא.
130. אצ"ם A-15/VII/31. מכתב של פיליפסון אל בודנהיימר מיום 12 במארס 1901.
131. זיהוי המאמרים נעשה לפי המכתב הנ"ל. הם הופיעו ב-Ost und West, 1901, מס' 2, טורים 82—91, וב-AZJ, 1901 (15 במארס), עמ' 121—122.
132. Ost und West, 1901, מס' 2, טור 87.
133. AZJ, 1901, עמ' 121.
134. Ost und West, 1901, מס' 2, טור 85—86.
135. שלטונות רוסיה, למשל, סירבו להעניק אשרות-כניסה לסוחרים יהודים מגרמניה. שם, טור 90.
136. שם, טורים 91—92. מענין, שפיליפסון סיגל לעצמו בנקודה זו את הלך-מחשבתו של פאול נתן, אשר הביא ליצירת ה-Hilfsverein der deutschen Juden באותה שנה.
137. אצ"ם A-15/VII/31, מכתב של בודנהיימר מיום 2 במארס אל "אדוני הד"ר הנכבד", המכוון כנראה אל הורביץ.

138. שם, שם. על פנייתו של בודנהיימר לפיליפסון תעיד תשובתו של זה מיום 3 במאָרס (שם, שם).
139. ר' הפרוטוקולים ב-IWK 1901, עמ' 183 ואילך, וב-AZJ 1901, עמ' 137 ואילך.
140. אצ"מ A-15/VII/31, מכתב של מ. הורביץ אל בודנהיימר מיום 9 במאָרס 1901. רק שלושה אנשים הצביעו בעד צירופם של הציונים. מן המכתב מתברר שאויגן פּוּכס הוא שהגיש את ההצעה להזמינם והצביע בעדה. כן הודיע אדולף פרידמן לבודנהיימר (שם, שם, גלויה מיום 4 במאָרס 1901), שהרב אפּפּל וציר הלנדטאג וּלף הצביעו אף הם בעד שיתוף הציונים.
141. אצ"מ A-15/VII/31, מכתב של פיליפסון אל בודנהיימר מיום 3 במאָרס 1901. גם הורביץ גרס, בדומה לכך (ר' הערה קודמת), שדחיית שיתופם של הציונים "לא היתה בלתי-הוגנת". גם מאוחר יותר, כשהוקם ה-VDJ כגלגול אחרון של רעיון ארגון-הגג (1904), לא שותפה בו ה-ZVfD כגוף מאורגן, אם כי אלפרד קליי נבחר למוסדותיו באופן אישי (ר' להלן).
142. שם, שם. טענות אחרות לפרטי הענינים כבר הוזכרו בטכסט לסירוגין.
143. כלומר, למשלמי מסי-הקהילה ובעלי זכות הבחירה בקהילות. זכות זו כרוכה היתה בישיבת-קבע במקום, ובערים אחדות אפילו באורחות הגרמנית. אף-על-פי שברוב הערים לא היתה האורחות הגרמנית חיונית לחברות בקהילה, התכוון פיליפסון כמעט בוודאות לאי-הכללת ה"אוסטיודן".
144. אצ"מ A-15/VII/31, מכתב של בודנהיימר אל פיליפסון מיום 7 במאָרס 1901.
145. יום-הצירים של ציוני גרמניה נקבע תחילה ל-15 באפריל, אך נערך רק כשבועיים אחרי מועד זה.
146. אצ"מ A-15/VII/31, מכתב של פיליפסון אל בודנהיימר מיום 12 במאָרס.
147. שם, שם.
148. לא מצאתי אלא רמז לאישור הידיעה על המתחות ב-CV. ב-IDR 1901, עמ' 638 ואילך מסופר, שבאסיפת ה-CV נשאל ד"ר הורביץ על עמדת ה-CV ליודנטאג. על כך ענה הנשאל, כי "נערכו דיונים, אך לא על היודנטאג, כי אם על Gesamtorganisation der Israeliten Deutschlands, וכי השתתף בהם באופן פרטי, אך הנהלת ה-CV לא נמצאה עד כה במצב בו יהא עליה לדון בענין".
149. הכוונה כנראה למאמרו של ד"ר ארתור כהן ב-IR 1901, מס' 10, עמ' 1 ואילך, בו הציע עריכת משאל-עם בכתב באמצעות שאלונים, כדי לקבל את הסכמת הציובור היהודי הרחב לקיום היודנטאג.
150. אצ"מ A-15/VII/31, מכתב של בודנהיימר אל פיליפסון מיום 18 במאָרס 1901.
151. שם, מכתב של בודנהיימר אל פיליפסון מיום 25 במאָרס 1901.
152. אצ"מ A-15/I/8b, מכתב של בודנהיימר אל פרידמן מיום 29 במאָרס 1901. אותו יום שיגר גם את ההזמנה לפיליפסון.
153. שם, שם.
154. אצ"מ A-15/I/9, מכתב של בודנהיימר אל פרידמן מיום 6 באפריל 1901.
155. ראה מכתבו של בודנהיימר אל פרידמן מיום 13 באפריל (שם, A-15/I/8b), בו מחה פעם נוספת נגד שילוב שני חלקי האסיפה. בודנהיימר הזהיר את פרידמן כי פיליפסון

- אשר הסכים לנאום למען היודנטאג, יחזור בו ודאי מהסכמתו, היות והוא "חכם מכדי להרשות שינצלוהו כלוח-פרסומת לאסיפת-תעמולה ציונית".
156. אצ"ם A-15/I/8b, מכתב מיום 19 במארס 1901.
157. במכתב אל פרידמן מיום 6 באפריל, הנזכר בהערה 154.
158. הנאום יצא לאור בחוברת מיוחדת: M.I. Bodenheimer, Zionismus und Judentag, Rede... bei Gelegenheit des Delegiertentages in Berlin (Köln, 1901).
159. שם, עמ' 23.
160. שם, עמ' 21.
161. שם, עמ' 12.
162. אצ"ם A-15/I/8b, מכתב של בודנהיימר אל פיליפסון מיום 5 במאי 1901.
163. כל הפרטים הללו כלולים בחוברת שנוכרה לעיל, הערה 16.
164. והחוברת הנ"ל מעידה על כך. על ה-VDJ ר' מאמרו של ואלטר ברסלאואר, הנזכר בהערה 12.
165. מכס בודנהיימר (בחוברת הנזכרת בהערה 158), עמ' 14.
166. שם, עמ' 8.
167. אפילו אדולף פרידמן, שמחוגו יצאה הקריאה להינתקות מן הליברליזם, גילה מאוחר יותר את דעתו, שאין לנטוש את ה"פרייזין", משום שלא נמצא לו תחליף בעל-משקל.
168. בניגוד לעמדתו של מכס נורדאו. השווה לעיל, הערה 50.
169. ככל שגילו ראשוני הציונים בגרמניה נטיות אפולוגטיות, גילו אותן דוקא כלפי היהודים הלא-ציוניים.
170. בחוברת הנזכרת לעיל בהערה 158, עמ' 23.
171. כך, למשל, הפסיק ה-IR, אשר עבר באותם הימים לידי הציונים, את הדפסתו של מאמר גדול מאת ארתור כהן בענין היודנטאג, אחרי הופעת חלקו הראשון בלבד; ההתחלה נמצאת בגליון מס' 10.

תעודות

- מקצת מן התעודות שזוכרו בטכסט ושנועדו לפירסום כאן, נדפסו בינתיים בספרה של H. H. Bodenheimer, Im Anfang der Zionistischen Bewegung, FFM 1965.
1. עמ' 185—186 : מכתב הוועד הפועל אל בודנהיימר מיום 8 באוקטובר 1900 (A-8/66). בספר הנ"ל נקבע, כי המכתב נועד לבודנהיימר, ואילו מתוך מקום תיקון של המקור ומתוך הערת-שוליים בכתב-ידו של א. פרידמן, מסתבר, כי נועד לאחרון. אך אפשר, שבודנהיימר קיבל מכתב זה.
 2. עמ' 187 : מכתבו של בודנהיימר אל הוועד-הפועל מיום 10 באוקטובר 1900 (ZI/234). כן הובאו שם שני מכתבים נוספים הנוגעים לנושא ושלא היו לנגד עיני :
 3. עמ' 198 : מכתבו של בודנהיימר אל הוועד-הפועל, בו הוא מסביר שלא יכול היה להשתתף בישיבה המכונה מיום 27 בדצמבר 1900, בשל "מיחוסים עצבניים".
 4. עמ' 200 : מכתב הוועד-הפועל אל בודנהיימר, בחתימת הרצל, ובו פניה אל ב. שיפעל להרגעת הרוחות בברלין, מבלי לפגוע ב"אדולף פרידמן האמין".
- התעודות הבאות מתוך הארכיון הציוני בירושלים, המתייחסות לענין הנידון נדפסות כאן בפעם הראשונה.
- א. מכתב מאת מכס בודנהיימר אל פרופ' מרטין פיליפסון. כתביד (העתק). סימן A-15/VII/13

Köln, den 10. Oct. 1900.

Herrn Prof. D. Philippson, Berlin.

Hochverehrter Herr Professor!

Aus jüdischen Zeitungen ersehe ich, dass Sie beabsichtigen die Einberufung eines allgemeinen Deutschen Judentags zu veranlassen. Dieser Gedanke ist mir nicht nur persönlich sehr sympathisch sondern interessirt mich auch als Vorsitzender der Zion. Vereinigung für Deutschland.

Wie Sie aus den Protokollen des Zionistencongresses ersehen haben werden, haben wir nicht nur ein specifisch zionistisches Programm aufgestellt sondern beschäftigen wir uns auch mit allen jüdischen Fragen, die mit der Erreichung unseres Zieles in irgend einer Beziehung stehen, insbesondere mit der körperlichen geistigen und socialen Hebung der Juden in den Ländern, in welchen sie zur Zeit wohnen.

Hierüber wurde auf dem Londoner Congress ein bestimmtes Programm aufgestellt das auf der Grundlage mustergültiger Referate beruhten (sic). Ich brauche nicht zu betonen, dass wir von dem Gesichtspunkt ausgehen, dass nur ein starkes selbstbewusstes jüdisches Volk den Aufgaben gewachsen sein kann, welche der Zionismus stellt.

Wir haben nun in Deutschland vor allem ein Interesse daran zu betonen, dass wir für die vaterländische Rechte der Juden mit aller Energie eintreten, und werden die Gelegenheit... (רבע העמוד האחרון אינו ניתן לקריאה)

ב. מכתב מאת מכס בודנהיימר אל פרופ' מרטין פיליפסון. כתב־יד (העתק). סימן

A-15/I/8 b הארכיון

2. Nov. 1900

Herrn Prof. D. M. Philippson, Berlin
Hochverehrter Herr Professor!

Ihre Zeilen haben mir überaus wohl getan weil sie nach langer Pause ein Beweis sind, dass wir mit allen den Männern zusammen arbeiten können, deren Herz warm für ihr Judentum schlägt. Soll uns hieran der Umstand hindern, dass Sie nicht dieselben Konsequenzen aus der gegenwärtigen rechtlichen und socialen Lage des jüdischen Volkes zu ziehen gewillt sind? Oder gar weil Sie noch das Vertrauen haben dass die Geschichte einer absehbaren Zukunft sich nach menschlich schöneren Grundsätzen entwickeln werde, als die der Vergangenheit?

Ob die von uns gezogenen Schlüsse und hieraus entwickelten Pläne nun eine Utopie sind, wird aber wohl erst von künftigen Geschlechtern einwandfrei entschieden werden können.

Bei den ungeheueren Schwierigkeiten mit denen das Zionistische Ideal zu [rech] nen hat, will ich aber gern zugeben, dass man viel jugendlichen Enthusiasmus [ein] setzen muss um in der Ueberzeugung von der Erreichbarkeit unseres Endzieles [nicht] irre zu werden.

Jedenfalls liegt für uns keine Ver[anlassung] vor nicht diejenige Strecke gemeinschaftlich zu marschieren, auf welcher un[sere] Bestrebungen unzweifelhaft identisch sind. Halten Sie es denn meinem Eifer für die Sache zu gut, wenn ich mir erlaube Ihnen, dem so viel Aelteren und Erfahrenen [einige?] Vorschläge zu Ihrem Plan zu unterbreiten?

Ich erwarte vor allem von dem Judentag eine Aufrüttelung des jüdischen Volksgewissens, ein Erwachen des Bewusstseins der eigenen Kraft, die sich nicht auf die Schultern nichtjüdischer Verteidiger zu stützen braucht.

Ich erwarte ferner davon Aufklärung und Aussprache über alles was zu tun ist um das geistige Niveau unserer jüdischen Mitbürger zu heben und den Sinn für das Wirken in der Oeffentlichkeit zu wecken.

Das Programm des Judentages muss daher sowohl die Besprechung unserer rechtlichen und socialen Stellung nach aussen hin, als auch eine Erörterung unserer inneren jüdischen Angelegenheiten umfassen.

Der Judentag dürfte keine Spitze gegen andere Confessionen, Mitbürger anderen Stammes ja nicht einmal gegen die Antisemiten haben. Selbstverständlich muss die Erörterung religiöser Streitfragen völlig ausgeschlossen bleiben, wesshalb auch die Beteiligung seitens der Rabbiner nicht in den Vordergrund treten darf.

Die Gegnerschaft gegen den Judentag scheint mir hauptsächlich aus den Kreisen jüdisch-freisinniger Parteimänner hervorzugehen, welche von einem Zusammenschluss von Juden zu politisch socialen Zwecken einen Zusammenbruch der liberalen Partei befürchten.

Diese Furcht ist aber völlig unbegründet. Die Liberalen Parteien werden vielmehr erleichtert aufatmen wenn sie ihre Juden los sind und erst dann wieder politische Actionsfähigkeit erlangen.

Wenn sie dann für die Gleichberechtigung von Rassen und Confessionen eintreten wird man nicht behaupten können, dass sie dazu gekauft seien, oder durch ihren jüdischen Anhang hierzu gezwungen.

Gerade diese Gegner werden sobald der Judentag zu einer Institution geworden ist seine eifrigsten Wortführer werden.

Noch eine Bemerkung wegen unserer Teilnahme. Wir sind gern bereit nach Kräften für das Zustandekommen des Judentages zu wirken und werden unsere Fähigkeiten einsetzen um denselben würdig zu gestalten. Hierfür verfügen wir über eine genügende Zahl parlamentarisch geschulter Redner und könnten eine lebhafte auch der Zahl nach nicht unbedeutende Beteiligung in Aussicht stellen.

Ich halte es aber für tactisch richtiger, wenn wir Zionisten uns im Hintergrunde halten und mehr unseren moralischen Einfluss auf gesinnungsverwandte Kreise geltend machen. Es könnte sich nach der leider heute noch herrschenden Stimmung mancher schrecken lassen der befürchtet, dass auf dem Judentag die zionistische Frage aufgerollt werde.

Vor allem würde ich dringend empfehlen mit dem Vorstand des Verbandes Jüd. Geschichtsvereine und dem Centralverein Deutscher Staatsbürger Fühlung zu nehmen. Wenn die hierfür massgebenden Personen mittun halte ich den Judentag für gesichert.

Derselbe muss aber in Bälde aus dem Stadium des Projectes heraus. Es wird Männer von Einfluss genug geben die sich einem Comité zur Einberufung des Judentags anschliessen und werde ich Ihnen sobald der Entwurf eines Aufrufs vorliegt eine Anzahl Herren bezeichnen, welche bereit sind ihre Unterschrift dazu herzugeben. Ich würde direct schon den Zeitpunkt in dem Aufruf angeben und schlage hierfür Pfingsten vor. Sie werden sich durch die Bekämpfung Ihres Vorschlags gewiss nicht beirren lassen. Die Gegnerschaft wird aber bald verstummen, wenn Sie keinen Zweifel darüber lassen, dass der Judentag zur Tatsache wird.

Mit ausgezeichnetener Hochachtung
und freundschaftlich ergebenem Gruss
Bodenheimer

ג. מכתב מאת מכס בודנהיימר אל מכס נורדאו. כתב-יד (העתק). סימן הארכיון

A-15/I/8 b

27. Dez. 1900

Herrn Dr. Max Nordau, Paris

Hochverehrter Freund!

Gestatten Sie mir Ihre Zeit für einen Augenblick in Anspruch zu nehmen, indem ich mich Ihnen gegenüber offen über Ihre Erklärung in der "Welt" zur Emancipation der Rumänischen Juden ausspreche. Einem so unendlich verdienten Gesinnungsgenossen darf ich es ruhig sagen, dass ich dieselbe für einen Fehler halte selbst, wenn darüber Zweifel herrschen sollte ob sie verfehlt ist. Dieselbe bietet einen neuen willkommenen Angriffspunct für unsere Gegner indem sie auf uns als diejenigen hinweisen, welche den Bestrebungen zur Erleichterung des Looses unserer östlichen Glaubensgenossen systematisch entgegenarbeiten.

Ich glaube auch bestimmt, dass Ihre Ausdrucksweise etwas schärfer und mehr pointiert war, als Sie in Wirklichkeit haben sagen wollen. Es ist jedenfalls nicht ganz gerecht und billig alle die Männer, welche in der Mitte dieses Jahrhunderts für die Emancipation eingetreten sind zu beschuldigen, dass sie die Gleichberechtigung auf Schleichwegen hätten erlangen wollen. Es ist mancher unter ihnen, die mit solcher Liebe an ihrem Stamme hängen, wie z. B. Gabriel Rieser, dass sogar anzunehmen ist, wir könnten, lebten sie heute, manchen davon in unseren Reihen finden.

Gewiss sind die Völker, selbst die civilisirtesten, für die völlige Durchführung der Emancipation im Sinne der staatsbürgerlichen Gleichstellung nicht reif.

Allein die Furcht, dass die principielle oder auch practisch durchgeführte Gewährung dieser Rechte den Judenhass auflodern lassen könnte darf uns nicht abhalten dafür einzutreten, weil es eine Forderung ist die wir einfach vom Standpunct der Gerechtigkeit uns aufstellen müssen. Wenn man den Angehörigen der unbedeutendsten Nation, sobald sie die Naturalisation nachsuchen die politischen Rechte gewährt, soll man sie Juden versagen können deren Vorfahren seit Generationen im Lande sesshaft sind!

Dass hierin nicht die endgültige Lösung der Judenfrage zu finden ist, lehrt uns allerdings, wie Sie mit Recht betonen, die Geschichte.

Es wäre aber m.E. nicht nur ein taktischer sonder auch ein politischer Fehler, wenn wir nicht diejenigen unserer nichtjüdischen Freunde unterstützen, welche uns ehe wir unser ersehntes Ziel erreichen helfen wollen unseren Brüdern die Menschenrechte zu erringen.

Nehmen Sie mir bitte meine Aufrichtigkeit nicht übel, zu der mich der

Umstand nötigt, dass mir verschiedentliche Mitteilungen zugekommen sind, wonach Ihre Erklärung in gehässiger Weise gegen uns ausgebeutet wird. Dies ist sogar neuerdings in einem Hamburger Blatte geschehen, das sich sonst uns gegenüber recht freundlich äussert. Ich habe mit einigen zeilen erwidert, wobei ich allerdings meinen von dem Ihren abweichenden Standpunkt zum Ausdruck gebracht habe. Vielleicht haben Sie Gelegenheit, Ihren Schlussfolgerungen dadurch die gefährliche Spitze zu nehmen, darf Sie der Redaction der Welt anheimstellen, auch einer gegenteiligen Meinung Aufnahme zu gewähren. Mit herzl. Zionsgruss.

Ihr stets ergebener,

Bodenheimer
8, Rue Leonie, 8

ד. מכתב מאת מכס נורדאו אל מכס בודנהיימר. כתב-יד מקורי. סימן הארכיון

A-15/III/4 a

Paris, 30. Dez. 1900

Niemand ist mehr als ich bereit, fremde Meinungen zu achten, und es kann schlechterdings nicht davon die Rede sein, dass ich Ihnen die Ihrige übelnehmen sollte. Ich möchte mir nur die Frage erlauben, ob Ihnen der III. (Schluss) Aufsatz in der "Welt" nicht entgangen ist? Denn in diesem führe ich doch aus, dass wir das Errungene nicht aufgeben und überall nach der Erlangung der Menschenrechte streben sollen, doch in würdiger Weise, ohne Verleugnung oder gar Aufopferung unserer jüdischen Sonderart. Das einzige, was ich forderte, ist, dass wir keinen Antheil an der Regierung beanspruchen sollen. Es hilft uns doch nichts, setzt uns nur schwersten Demüthigungen aus und verbraucht unsere Energie in zerrüttenden Erwartungs-Affekten und unfruchtbarem Anrennen gegen eiserne Mauern.

Doch ich will hier nicht wiederholen, was ich in der "Welt" ausführlicher dargelegt habe. Ich möchte nur dieses sagen:

Ich war mir natürlich darüber klar, dass meine Aufsätze den Zorn der Assimilanten erregen würden. Ich urtheilte aber, dass ich mich daran nicht zu kehren habe. Unsere Bewegung ist nunmehr weit genug gediehen, dass wir grundsätzlich auf Halbheiten, Dunkelheiten, Zweideutigkeiten verzichten können und sollen. Ich halte es für nützlich, ausdrücklich zu zeigen, dass wir unsern Standpunkt voll begreifen und bereit sind, mit unerbittlicher Logik alle Folgerungen aus unseren Vordersätzen zu ziehen.

Ich habe in meinem I. Aufsatz ausdrücklich erklärt, dass ich nur in meinem Namen spreche und nicht im Namen des Zionismus oder der Zionisten. Ich schrieb privatim an unsern Freund Herzl, dass ich es ihm freistelle, mich sofort

im Namen der zionistischen Organisation in dieser Angelegenheit zu verleugnen. Es ist selbstverständlich, dass ich gegen Erwidern in der "Welt" nichts habe. Ich werde meinerseits den Erwidern nicht entgegenreten, vorausgesetzt, dass sie mich nicht sagen lassen, was ich nicht gesagt habe, und nicht todschweigen, was ich gesagt habe.

Dass Gabriel Riesser es mit seinem Stamme gut gemeint hat, ist gewiss. Aber auch manche ehrliche Missionäre meinen es gut mit uns, nur finden wir, dass der Weg zum Ziele, den sie uns zeigen, für uns nicht der richtige ist.

Mit herzlichen zionistischen Grüßen von Haus zu Haus drücke ich Ihnen die Hand als Ihr

stets ergebener

M. Nordau.

.ה. מכתב מאת מכס בודנהיימר אל אדולף פרידמן. כתב-יד מקורי. סימן הארכיון
A-15/I/9

Dr. Bodenheimer

Köln, den 7. Febr. 1901

Lieber Doctor!

Ihr Beschwerdebrief wurde mir heute morgen von Wolffsohn zugeschickt und beeile ich mich darauf zu erwidern.

Eine besondere Anregung zu Massenversammlungen in Sachen des Judentages zu geben halte ich für überflüssig, da Sie ja für geügende Publicität Ihres Vorgehens gesorgt haben. Ich halte es auch für nicht angezeigt, dass das Centralcomité heute schon officiell Stellung zum Judentag und der damit zusammenhängenden Fragen nimmt. Das muss dem demnächstigen Delegiertentag überlassen bleiben. Ich halte auch persönlich die Schärfe Ihres Vorgehens gegen die liberalen Parteien für taktisch gefährlich.

Vielleicht nehmen Sie Gelegenheit in dem Hamburger Familienblatt das sich gewiss dazu bereit finden wird Ihre Ansicht eingehender darzulegen.

Im übrigen bemerke ich, dass dem Centralcomité nicht nur keinerlei materielle Hilfe gewährt wird sondern dass wir überhaupt keine Unterstützung finden, weder von Berlin das die Flugblätter hat liegen lassen so dass wir für die Wintercampagne lahmgelegt waren, das auch nichts zur Constituierung und Tätigkeit des Pressausschusses getan hat, noch von sonstwo. Nicht einmal hier in Köln, da die verfügbaren Kräfte für locale und andere Angelegen absorbirt sind.

Was ich als einzelner tun kann tue ich, und wäre ich froh wenn einer

käme und mir die Verantwortung meiner Stellung als Vorsitzender der Centrale abnahme, deren Maschine heute tatsächlich so gut wie stille steht.

Mit Zionsgruss

Bodenheimer

ו. מכתב מאת מכס בודנהיימר אל ד"ר מכסימיליאן הורביץ. מכ' כתיבה (העתק). מכתב דומה או זהה נשלח גם אל פרופ' מרטין פיליפסון. סימן הארכיון A-15/VII/31

Köln, den 2. März 1901

Sehr geehrter Herr Dr.!

Unter Bezugnahme auf unsere frühere Correspondenz beehre ich mich Ihnen für die morgen stattfindende Besprechung noch folgendes mitzuthemen mit der ergebenen Bitte den Inhalt dieser Zeilen zur Kenntniss der Versammlung zu bringen.

Sofern meine Informationen nicht irrthümlich sind, was zu constatieren mich freuen würde, ist an Stelle eines allgemeinen Judentages ein neuer Vertretungskörper unter Ausschluss der Zionistischen Organisationen Deutschlands geplant. Ein solcher kann aber den Judentag nicht ersetzen, wäre vielmehr nicht anders als ein erweiterter Gemeindebund. Hierzu besteht aber nicht das geringste Bedürfniss. Der Judentag kann nur auf der Basis der Oeffentlichkeit und einer Betheiligung sämtlicher Richtungen innerhalb der deutschen Judenheit von Segen für die deutschen Juden sein. Diese Oeffentlichkeit würde nicht ausschliessen, dass daneben geheime Commissionsberatungen stattfinden. Die öffentliche Tagung jedoch müsste Jedermann zugänglich sein und nur in der Erstattung von Referaten und Abstimmung über die von den Commissionen vorgeschlagenen Resolutionen bestehen.

Der Umstand nun, dass man offensichtlich die neue Organisation in der Weise beschneidet, dass ein Ausschluss der Zionistischen Organisationen ermöglicht wird, birgt Gefahren in sich, auf die ich im Interesse der Sache aufmerksam zu machen nicht unterlassen kann.

Nachdem grosse Versammlungen von Seiten der Zionistischen Ortsgruppen in Berlin, Breslau, Hannover und Köln veranstaltet worden sind und auf denselben insgesamt circa 4000 deutsche Juden sich fast einstimmig für den Judentag in der ursprünglich projectirten Form ausgesprochen haben, wäre es geradezu ein Faustschlag ins Gesicht dieser Juden, wenn man den geäußerten Wünschen geradezu entgegengesetzte Beschlüsse fassen und aus einem allgemeinen deutschen Judentag ein "Grösseres Abwehrcomité" machen würde.

Ausserdem dürften es auch keine besonders glücklichen Auspicien sein unter denen der Kampf für das gleiche Recht der Juden Deutschlands auf-

genommen würde, wenn man selbst damit beginnen würde durch den Ausschluss der Zionisten Juden zweiter Klasse zu schaffen.

Auch zweifle ich sehr, ob die jugendlichen Elemente unter unserer aufstrebenden Partei von öffentlichen Kundgebungen zurückzuhalten sein würden falls eine Knebelung eines Teils der deutschen Juden wegen ihrer Zionistischen Gesinnung erfolgen sollte.

Ich möchte also die Versammlung im Interesse des Friedens und um eine Einmütigkeit der deutschen Judenheit in dieser wichtigen Frage festzustellen dringend bitten diesen Weg nicht zu beschreiten.

Jedenfalls erhebe ich heute schon Protest gegen einen etwaigen Ausschluss der Zionistischen Organisationen, welche mit besonderem Eifer für die Veranstaltung eines deutschen Judentages eingetreten sind.

Nach der zwischenzeitlichen Entwicklung der Frage des Judentags bedauere ich es doppelt lebhaft am Erscheinen bei der Vorbesprechung vom 27. Dec. verhindert gewesen zu sein und muss ich nun meine Wünsche schriftlich vorbringen da ich weder von der Versammlung vom morgigen Tage in Kenntniss gesetzt, noch zu derselben eingeladen worden bin.

Mit ausgezeichnete Hochachtung

Ihr ganz ergebener

(בלי התימה)

ז. מכתב מאת מרטין פיליפסון אל מכס בודנהיימר. כתב־יד מקורי. סימן הארכיון

A-15/VII/31

Berlin, Lessingstr. 4.

3.III.01

Sehr geehrter Herr Doktor!

Auf Ihr gefälliges Schreiben vom gestrigen Tage antworte ich, u. zwar an der Hand der Thatsachen.

Zu der Versammlung vom 27. Dez. habe ich auf meine eigene Verantwortung — ich bin deshalb vielfach angegriffen worden — die Herren Zionisten, darunter Sie selber, eingeladen. Sie kamen nicht, sondern nur der hochbegabte, aber sehr jugendliche Hr. Ref. Dr. Friedmann. Derselbe hat dann durch sein gänzlich ungerechtfertigtes provokatorisches Auftreten fast die Versammlung gesprengt, allen Gegnen eines Judentages die gewünschte u. sehr wirkungsvolle Gelegenheit gegeben zu sagen: "Da habt ihr ein Beispiel, wie es auf dem Judentage hergehen wird."

Dann sind Ihre Parteigenossen in die Agitation eingetreten; allein nicht in die Agitation für den Judentag, sondern für den Zionismus. Wenn Sie wirklich den ersteren hätten fördern wollen, so müssten Sie die Versamm-

lungen nicht als zionistische Vereinigung, sondern als Einzelindividuen einberufen. Sie müssten nur Deutsche dort zulassen, Sie müssten durch ihr Beispiel zeigen, wie ordentlich u. zweckmässig jüdische Volksversammlungen verfahren. Sie thaten von all dem das Gegentheil. Sie liessen wohl Hunderte von Russen und Galiziern, aber keine Nichtzionisten zu; sie brüllten u. schrien; Sie überhäuften hervorragende Männer u. ganze Stände unserer Glaubensgenossen mit den wütesten Schmähungen. Kurz wenn Sie beabsichtigt hätten die Idee des Judentages in der öffentlichen Meinung zu vernichten, hätten Sie gar nicht anders handeln können. Freilich, zur Vergeltung, haben Sie auch der eigenen zionistischen Sache nach Kräften geschadet.

Einen Anspruch auf Bethheiligung an einer Delegiertenversammlung haben die Zionisten an sich nicht. Sie sind ein Parteiverein, wie etwa liberale, orthodoxe oder sozialdemokratische jüd. Vereine. Trotzdem ist heute vom Vorstandstische der Antrag auf Zulassung der zionistischen Vereinigung gestellt, aber fast einstimmig zurückgewiesen worden. Das Treiben Ihrer Parteigenossen hat sie für die Verwirklichung eines wahren Judentages unmöglich gemacht.

Wenn Sie nun wieder protestiren und schelten wollen, so kann ich Sie nicht daran verhindern. Sie werden dann die Genugthuung haben, sich sagen zu können, dass Sie nach Kräften auf die Veruneinigung, Zersplitterung, Verhetzung und Entrüstung der deutschen Judenheit zu grosser Freude unserer ohnehin übermüthigen Feinde, hingearbeitet haben. Ich würde Sie um dieses Bewusstsein feilich nicht beneiden.

Die Verwirklichung jeder Art von Organisation der deutschen Judenheit als Ganzen ist noch in weite Ferne gerückt. Wollen Sie dieser Sache aufrichtig nützen — u. zugleich Ihre eigenen Zwecke fördern — so berufen Sie als Juden schlechthin Versammlungen ein, lassen dort nur Gemeindemitglieder zu u. wirken dort mit Eifer und Begeisterung, aber in zivilisierten Formen für den grossen und wichtigen Gedanken. Dann werden Sie hierin keinen treueren Bundesgenossen haben als

Ihren treu ergebenen
M. Philippson

.ה. מכתב מאת מכס בודנהיימר אל פרופ' מרטין פיליפסון. מכונת כתיבה (העתק). סימן

הארכיון A-15/VII/31

Köln, den 7. März 1901

Hochverehrter Herr Professor!

In Beantwortung Ihres geehrten Schreibens gestatte ich mir Ihnen zu erwidern peccatur intra et extra muros. Ich gebe Ihnen die Versicherung, dass

mich gewisse Ausschreitungen die von Zionistischen Versammlungen in Berlin berichtet wurden tief betrüben, ich kann aber meine Ansicht nicht ausdrücken, dass die Provocationen hierzu nicht von zionistischer Seite ausgegangen sind. Unsere jugendliche Gesinnungsgenossen sind in ganz unverantwortlicher Weise zu diesem Vorgehen gereizt worden und zwar nicht allein durch das Verhalten der Versammlung vom 27. Dezember, welche nach zuverlässigen Berichten von Anfang an in gehässiger Weise gegen die Beteiligung der Zionisten an einem allgemeinen Judentag Stellung nahm; es wird mir mitgeteilt dass speciell die Vertreter des Rabbinerverbandes sich geradezu in parlamentarisch unzulässiger Weise geäußert haben. Man hat sich in gewissen Kreisen der deutschen Juden so daran gewöhnt die Zionisten en canaille zu behandeln dass man sich wundert wenn die Zionisten ein solches Verhalten als beleidigend empfinden. Wenn Sie objectiv die Aeusserung gewisser jüdischer und unter jüdischem Einfluss stehender Blätter über den Zionismus betrachten so müssen Sie sich selbst sagen, dass dieselben nicht nur höchst unfreundlich sind sondern ganz dieselbe tactic zeigen wie die der Antisemiten den Juden gegenüber.

In bin der Letzte welcher die Hand dazu bieten würde Unfrieden und Zersplitterung unter den deutschen Juden zu stiften. Mein ganzes bisheriges öffentliches Wirken bürgt dafür. Ich habe auch genügend deutliche Mahnungen in diesem Sinne nach Berlin geschickt. Auch eine in Hannover von den Zionisten einberufene Versammlung hat sich im Interesse des Zionismus gegen die chauvinistischen Ausschreitungen der Berliner Versammlungen verwahrt. Der Delegiertentag der deutschen Zionisten, welcher in kurzem stattfinden wird wird sich jedenfalls ebenso mit dieser Frage beschäftigen; die hiesige Zionistische Vereinigung hat eine grosse Versammlung für den Judentag einberufen auf der ein College von mir welcher formell nicht dem Zionismus angehört das Hauptreferat hatte. Diese Versammlung ist durchaus würdig und imponant verlaufen obwohl auch dieser Redner zeitweise in seinen Ausdrücken äusserst scharf vorging.

Ich glaube ganz bestimmt, dass das Resultat der Vorbesprechung vom 27. Dezember auch durch meine Anwesenheit nicht alteriert worden wäre. Dass Dr. Kaufmann aus Freiburg einer unserer Aelteren und besonnensten Gesinnungsgenossen gleichfalls verhindert war ist ein besonders Missgeschick. Jedenfalls scheint mir jetzt die Karre gründlich verfahren zu sein denn die beabsichtigte Neuorganisation ist doch nur das Zerrbild eines allgemeinen deutschen Judentages. Ich bin nach wie vor bereit unter Voranstellung der Gesichtspunkte, welche uns als deutsche Juden einigen mit allen denen zusammen zu arbeiten, welche zur Wahrung unserer Ehre und Staatsbürgerli-

chen Rechte die Veranstaltung eines allgemeinen deutschen Judentages wünschen. Wenn Geneigtheit dazu besteht würde ich veranlassen, dass Seitens des Delegiertentages ein Ausschuss gewählt wird, welcher mit andern Freunden des Judentags vertraulich conferiert. Ihnen jetzt schon detaillierte Vorschläge über die Art und Weise der Vorbereitung des Judentags zu machen halte ich für nicht angezeigt. Ich muss Ihnen aber gestehen, dass die bisherigen Schritte die allerverkehrtesten waren, welche man für eine solche Veranstaltung thun konnte. Der Hauptfehler liegt nicht an den Zionisten sondern eben an der verfehlten Art und Weise der getroffenen Vorbereitungsregeln. Wenn man einen neuen Gedanken fördern will ist es geradezu etwas unerhörtes, dass man die enragiertesten Gegner einer solchen Idee zu einer Vorbesprechung einlädt, an einer solchen durften vernünftigerweise nur diejenigen theilnehmen, welche zum wenigsten einiges Interesse für einen Judentag gezeigt hatten da sie ja von gegnerischer Seite gewiss keine Belehrung über die Zweckmässigkeit des Judentags nötig hatten oder erwarten konnten. Es giebt kein neues Unternehmen, welches von Anfang an ungetheilten Sympathien begegnet und ist es selbstverständlich, dass sich auch ein deutscher Judentag erst bewähren muss ehe er auf die allgemeine Zustimmung der jüdischen Bevölkerung Deutschlands rechnen darf; dieser Fehler kann vielleicht nicht mehr gut gemacht werden da man so dem Judentag Gegner verschaffen hat noch ehe er ins Leben tritt, während etwaige Taktlosigkeiten seitens einiger Zionisten durch eine loyale Erklärung des Delegiertentages unschädlich gemacht werden können.

Ich bitte Sie freundlichst wenn möglich diese meine Anschauung den Herren zur Kenntniss zu bringen, welche die Liebenswürdigkeit hatten auch den Zionisten gegenüber Gerechtigkeit walten zu lassen.

Mit ausgezeichnetener Hochachtung!

(בלי חתימה)